

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Anže Šinkovec

Deliberativna demokracija

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Anže Šinkovec

Mentor: izr. prof. dr. Andrej A. Lukšič

Deliberativna demokracija

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

DELIBERATIVNA DEMOKRACIJA

Teorija deliberativne demokracije je v zadnjih letih močno utrdila svojo pozicijo v politoloških razmišljanjih in se predstavila kot realna alternativa obstoječemu modelu liberalne demokracije. Osnovna zahteva, naj se v procese demokratičnega odločanja pripusti tiste, ki jih sprejete odločitve zadevajo, je povzročila bistven premik v sodobnem dojemanju vladavine ljudstva. S svojim vračanjem k Lincolnovemu načelu vladanja ljudstva, s strani ljudstva, za ljudstvo, je izpostavila problem pomanjkanja politične participacije in posledično sprožila razmišljanja o tem, ali obstoječi, na agregacijskih mehanizmi osnovani postopki prenosa volje posameznikov v končne zavezujoče odločitve še ustrezajo bazični predstavi o demokraciji. Diplomsko delo se zato osredotoča na glavne pomanjkljivosti, ki jih proizvaja obstoječi predstavniški sistem, ter skuša ponuditi alternativen pogled na dojetje demokracije v 21. stoletju. Problemi zmanjševanja volilne udeležbe v sodobnih demokracijah kažejo na neposredno zmanjšanje vere ljudi v možnost dejanskega vplivanja na politične procese. Zato je pomemben ponoven premislek o tem, ali sodobna demokracija še premore zadovoljivo stopnjo legitimnosti in avtentičnosti, da bi nespremenjena nadaljevala svojo pot v prihodnost. Po prepričanju teorij deliberativne demokracije temu namreč ni tako.

Ključne besede: demokracija, liberalizem, deliberativna demokracija, odločanje, participacija.

DELIBERATIVE DEMOCRACY

The theory of deliberative democracy has strengthened its position to a great extent in the recent years in political thought and has presented itself as a realistic alternative to the already existent model of liberal democracy. Its basic demand to allow those affected by the decisions participate in democratic decision-making process has caused a considerable change in contemporary understanding of democratic government. With its resurrection of Lincoln's principle of government of the people, by the people, and for the people, it has illuminated the problem of lack of political participation and consequently the doubt has appeared whether the existent procedures of transfer of an individual's will to final decisions based on aggregation mechanisms still correspond to the basic image of democracy. This diploma thesis thus focuses on main disadvantages which the existent representative system produces and tries to create an alternative viewpoint to understanding democracy in the 21st century. The problems of decreasing public participation on elections in contemporary democracies show the direct decrease of the faith of the people in the possibility of actual influence on political processes. Therefore a re-evaluation of whether contemporary democracy is still capable of a satisfactory level of legitimacy and authenticity to continue the path to the future unchanged is of the utmost importance. According to deliberative democracy theories this is not the case.

Keywords: democracy, liberalism, deliberative democracy, decision-making, participation

KAZALO:

1 UVOD.....	5
1.1 Metodološki okvir in povzetek vsebine.....	7
2 LIBERALIZEM IN DEMOKRACIJA.....	9
2.1 Demokracija.....	9
2.1.1 Za začetek – pogled v preteklost	9
2.1.2 Kaj pa sedanjost?	10
2.2 Vpliv liberalizma na oblikovanje modela liberalne (predstavniške) demokracije	14
2.3 Politično predstavništvo in vloga političnih strank	19
2.3.1 Razvoj političnih strank.....	20
3.2.2 Vpliv razvoja političnih strank na predstavniške institucije.....	21
3 DELIBERATIVNA DEMOKRACIJA	25
3.1 Model deliberativne demokracije	28
3.2 Deliberativne komunikacijske forme.....	30
3.3 Vzpostavljanje deliberativnih političnih institucij.....	32
3.4 Odločanje v modelu deliberativne demokracije	36
3.4.1 Kritika agregacijskih modelov odločanja	36
3.4.2 Razreševanje problemov agregacije skozi deliberativne procese.....	39
5 SKLEPNE UGOTOVITVE.....	45
6 LITERATURA	48

1 UVOD

Od 80. let 20. stoletja, ko se je prvič pojavila, je ideja o deliberativni demokraciji močno vplivala na razvoj sodobne demokratične teorije. Pod močnim vplivom Juergena Habermasa so se razmišljanja o političnem odločanju in vladavini ljudstva premaknila od postopkov, ki omogočajo prenos državljske volje iz javne v politično sfero s pomočjo agregacijskih mehanizmov do možnosti, ki zagovarjajo transformacijo posameznih preferenc v končne odločitve preko postopkov deliberacije in diskurzivnih mehanizmov.

V osredju teorije o deliberativni demokraciji je spoznanje, da obstoječi liberalni model ne zagotavlja zadovoljive stopnje vključenosti v proces odločanja tistih, ki jih odločitve zadevajo. Tako je omenjena teorija že od vsega začetka usmerjena v iskanje modela, ki bi omogočil bolj neposredno vključenost državljanov v proces vladanja. Prav zaradi tega je bila teorija deliberativne demokracije pogosto tarča zagovornikov svoje predstavniške različice, ki je po mnenju mnogih edina v praksi uspešna možnost demokratičnega načina vladanja. Najpogostejši pomisleki zato potekajo v smeri nezmožnosti vzpostavitve modela, ki bi zagotavljal neposredno demokracijo v sodobnih teritorialno obsežnih in številčnih družbah. Prav tako so znani tudi pomisleki, ki se nanašajo na nesposobnost državljanov za oblikovanje zakonov zaradi kompleksnosti in razsežnosti družbenih vprašanj, ki naj bi jih le-ti urejali. Vendar takšno *a priori* nasprotovanje ne zdrži racionalno-logične konfrontacije. Teorija deliberativne demokracije lahko na tem mestu ponudi odgovor, da bi moralo, glede na logiko pomislekov in dejstvo, da so v sodobnih parlamentarnih političnih sistemih predstavniki ljudstva voljeni po načelu splošne in enake volilne pravice, to veljati tudi za izvoljene politične predstavnike.

Ideja, ki jo zagovarja deliberativna teorija, ni nova. Umestili bi jo lahko v same začetke razvoja demokratičnega vladanja v Atenah, ko se je oblikoval sistem vladavine, ki je izhajal iz ideje neposredne demokracije, po kateri naj si ljudstvo vlada samo, brez političnih predstavnikov. Že takrat so obstajali zagovorniki in nasprotniki takšnega modela, saj je bilo jasno, da četudi je vsakomur dana možnost sodelovanja, te možnosti vsi niso mogli izkoristiti. Atenska skupščina je namreč štela nekaj tisoč državljanov, kar

je v praksi onemogočalo prost dostop do razprave vsem, pod enakimi pogoji. Kako torej, da se je ideja o modelu, ki je bil praktično neizvedljiv že v primeru nekaj tisoč udeležencev deliberacije, razvila v družbah, v katerih se njihovo število meri v milijonih? In kako bi bila lahko sploh izvedljiva? Razrešitev dileme so nam ponudile sodobne informacijsko-komunikacijske tehnologije, na primer televizija, radio in predvsem internet, ki zaradi preskoka v svojem dojetanju časa in prostora omogoča komunikacijo več milijonov uporabnikov brez omejitev njihovega aktivnega sodelovanja v razpravi.

Eden od pomislekov o primernosti deliberacije kot centra procesa demokratičnega odločanja tiči tudi v bojazni, ki jo je izpostavil že Aristotel v svojih razmišljanjih o retoriki. Retorika, kot eden od deliberativnih komunikacijskih form, naj bi namreč zaradi svoje sposobnosti vplivanja v čustva posameznikov omogočala strateško manipulacijo toka razprave in zato demagogijo. To so upoštevali številni teoretiki deliberativne demokracije, ki so se zavzeli, da bi se retorično komunikacijo izvzelo iz deliberacije, nasprotniki deliberacije pa so jo postavili kot enega od argumentov, ki deliberaciji onemogoča, da bi v praksi dajala izključno razumsko utemeljene rezultate. Kakor koli se trudimo, pa ne moremo zanikati vpliva čustev na racionalne končne odločitve. Čustva imajo lastnost, da pritegnejo pozornost poslušalca in so ne glede na nasprotovanja kritikov pogosto utemeljena na posameznikovih prepričanjih, ki pa so racionalna.

V diplomski nalogi bom tako poskušal predstaviti pogled na deliberativno demokracijo kot alternativo obstoječemu liberalnemu modelu. Skozi izpostavljanje določenih pomanjkljivosti slednjega želim nakazati nujnost premisleka o nadaljnjem razvoju in transformaciji demokratičnega modela, v katerem živimo. Vsekakor določena mera kritičnosti, ki se je poslužujem, ni namenjena totalnemu napadu na obstoječ model demokracije, temveč služi bolj kot opomin na zavezo liberalizma, ki pravi, da je le-ta idejno odprta politična teorija, ki je pripravljena in sposobna sprejeti ustrezne spremembe, če se za to pokaže utemeljena potreba. Teorija deliberativne demokracije namreč ne pomeni diametralnega nasprotja liberalnemu konceptu, temveč le ugotavlja, kako preseči omejitve, ki onemogočajo zagotavljanje njegovih osnovnih zavez: svobode, pravičnosti in enakosti posameznika.

1.1 Metodološki okvir in povzetek vsebine

V diplomski nalogi nameravam predstaviti model deliberativne demokracije in njegove osnovne značilnosti, ki predstavljajo kritični pogled na liberalno demokratični model. Deliberacija, ki je postavljena v središče deliberativnega modela, je močno prisotna tudi v praksi liberalne demokracije in zato nikakor ni nov koncept. Vseeno pa se glede na moje in razmišljanja mnogih teoretikov demokracije zdi, da njegova uporaba znotraj obstoječega modela ni zadovoljivo umeščena.

Osnovno metodo mojega raziskovanja predstavlja sekundarna analiza, s pomočjo katere bom na podlagi pogledov različnih avtorjev poskušal oblikovati predstavo o tem, kakšen naj bi model deliberativne demokracije izgledal v praksi. V svojem razmišljanju izhajam iz predpostavke, da obstoječi model liberalne demokracije ne zagotavlja zadovoljive stopnje participacije državljanov in kakovosti mehanizmov, ki omogočajo transformacijo posameznih volj v občo voljo, ki naj bi se odražala v sprejetih političnih odločitvah. Zato bom predstavil model, ki zapolnjuje omenjene demokratične praznine.

Prvo poglavje z naslovom Liberalizem in demokracija je namenjeno osnovni predstavitvi pojma demokracije in liberalizma. V njem opisujem razvoj ideje demokracije od njenih atenskih začetkov, njeno spajanje z idejo liberalizma, ki se je odvijalo zadnji dve stoletji, ter nekatere osnovne značilnosti predstavništva, na katerem je liberalni model osnovan. To poglavje je predvsem namenjeno razjasnitvi področja raziskovanja, ki se mu posvečam v nadaljevanju, ter odpiranju nekaterih vprašanj, s katerimi se ukvarja teorija deliberativne demokracije.

V drugem poglavju z naslovom Deliberativna demokracija bom poskušal predstaviti alternativni model deliberativne demokracije, ki svoj pogled usmerja k možnosti aktivnega sodelovanja državljanov v procesih političnega odločanja. Najprej bom poskušal razjasniti osnove pojma deliberacije in osnovno idejno podlago samega modela. V nadaljevanju poglavja pa se bom ukvarjal s postopki oblikovanja političnih odločitev, oblikami komunikacije, ki predstavljajo podlago obravnavanemu modelu, ter institucijami, ki bi jih bilo potrebno oblikovati, da bi deliberativni model lahko zaživel v

praksi. Na koncu bom v zadnjem delu poglavja soočil postopke sprejemanja političnih odločitev v liberalnem in deliberativnem modelu.

2 LIBERALIZEM IN DEMOKRACIJA

Čeprav je namen tega dela ukvarjati se z deliberativnim modelom demokracije, se mi zdi pomembno, če že ne nujno potrebno, na tem mestu najprej razjasniti pojma demokracija in liberalizem. To je potrebno zaradi dveh razlogov. Liberalizem je kot teorija bistveno vplival na dosedanji razvoj modela demokracije, ki ga poznamo. Tako se danes samopredstavlja kot prevladujoča, globalno sprejeta ideološka predpostavka, ki je v zadnjih desetletjih dosegla pomembno zmago in pometla z veliko večino ostalih konkurenčnih političnih in ekonomskih sistemov. Poleg tega pa je potrebno omeniti, da se je liberalizem od svojega nastanka bistveno spremenil, omejil in si prilagodil idejo demokracije. Zatorej se je v politološki teoriji za sodobno različico demokracije uveljavilo poimenovanje liberalna demokracija. V nadaljevanju ga nameravam uporabljati tudi sam, da bi ga ločil od pojma deliberativne demokracije, ki predstavlja osrednji del razmišljanja diplomskega dela. Opredelitev pojma liberalne demokracije pa je pomembna še iz drugega razloga. Že na začetku bi ga rad zgoščeno predstavil, saj se nam bodo s tem izpostavili razlogi, ki so me sploh pripeljali do razmišljanja o le-tem, ter razlogi za poskus konceptualizacije novega modela. Ta je namreč nastal, da bi premostil nekatere pomanjkljivosti liberalne demokracije, ki se manifestirajo predvsem v demokratičnem primanjkljaju, ki ga le-ta nosi v sebi. Glavne težave, ki se dotikajo demokratičnega primanjkljaja, izvirajo predvsem iz nezadostne legitimnosti sprejetih političnih odločitev, omejene politične participacije vladanih, iz katerih legitimnost izvira, in sistemsko omejene politične komunikacije med »lastniki« in »posestniki« legitimnosti.

2.1 Demokracija

2.1.1 Za začetek – pogled v preteklost

Zgodovina demokratičnih političnih ureditev ima pravzaprav relativno kratko, a vseeno bogato zgodovino. Njeni začetki segajo v atenski polis, torej dobri 2 tisočletji v preteklost, ko se je pojavila ideja, da bi se v proces oblikovanja političnih odločitev vključilo tiste posameznike, ki jih tovrstne odločitve pravzaprav zadevajo. Od tod tudi izpeljava imena demokracija, ki v dobesednem prevodu pomeni: vladavina ljudstva.

Demokracija, kot so jo razumeli njeni idejni očetje, je bila neposredna, v smislu, da so pri oblikovanju zavezujočih odločitev lahko sodelovali vsi državljani, ki jim je pravni red priznaval tovrstno pravico in je bila diametralno nasprotje do tedaj običajnim politično ekskluzivističnim sistemom oligarhije in avtokracije. Všečnosti ideje navkljub pa se že od svojih začetkov demokratična ureditev ni mogla izogniti kritikam najvidnejših atenskih mislecev, med katerimi sta bila tudi Platon in Aristotel. Platon je demokracijo neutrudno zavračal, saj je bil mnenja, da bi morali atensko polis voditi filozofi, ki edini premorejo dovolj politične modrosti za tovrstno nalogo. S tem je zagovarjal neke vrste antično idejo birokratskega vladanja, ki je ostala živa do danes, in poudarjal nujnost vključevanja znanosti v proces političnega odločanja. Kasneje je svoje prepričanje nekoliko omilil, ko je postavil kot zagotovilo pravičnosti družbene ureditve po določenem postopku sprejete zakone. Na tem mestu bi rad omenil tudi, da je, kot trdi David Held, takšna splošna pripustitev državljanov v proces urejanja svojih življenj imela za posledico za današnje razmere nepredstavljivo, a izjemno koristno »vdanost republikanski mestni državi in podreditev zasebnega življenja javnim zadevam in skupnemu dobru«. (Held 1989, 27)

Omenim naj še, da smo antiki, točneje Rimu, dolžni svojo hvaležnost še zaradi ene pomembne inovacije. Čeprav slednji ni prevzel atenskega modela neposredne demokracije, pa je svoj odločevalski proces umestil v republikansko obliko vladavine in vzpostavil senat kot institucijo političnega predstavništva, četudi je bil pristop vanjo dokaj omejen.

2.1.2 Kaj pa sedanost?

Splošna razširjenost demokracije in obstoj njenih številnih modelov (že David Held jih v knjigi Modeli demokracije razlikuje devet) ter številnih variacij in mutacij modelov nam povzroča izjemne probleme ob poskusu definicije demokracije. Vsaj jedrnate. Najbolj minimalistična definicija bi jo tako opredelila kot vladavino večine, ki sama ali preko izbranih predstavnikov odloča o skupnih zadevah, tako da vzpostavi sistem družbenih norm in zakonov. Demokracija namreč razume oblast na način, da le-ta izvira iz ljudstva, ki je lahko edini subjekt suverenosti, da ljudstvo v skladu s tem načelom vlada ter da to počne v korist ljudstva. Tovrstno razumevanje demokracije je izredno

lepo ubesedil predsednik ZDA Abraham Lincoln, ki je demokracijo razumel kot *government of the people, by the people, and for the people*.

Robert Dahl postavlja za temeljno značilnost demokracije zmožnost oblasti, da se v okviru politične enakosti trajno odziva na prioritete zahtevke državljanov in jih upošteva. Zagotovilo za opredeljeno odzivanje vidi v zaporedju postopkov, ki državljanom omogočajo, da bodo svoje prednostne zahtevke lahko oblikovali in jim dali težo. Zato mora oblast, če želi delovati demokratično, vsakomur zagotavljati:

1. možnost izoblikovanja lastnih prioritet,
2. možnost, da jih lahko predstavi ostalim in vladi na način, ki omogoča individualno in kolektivno ukrepanje ter
3. možnost ravnati tako, da bodo imeli vsi enak vpliv na delovanje oblasti ter da ne bo obstajala diskriminacija glede na vsebino ali vir takšnih prednostnih zahtevkov. (Dahl v Della Porta 2003, 34-35)

Kot temeljno za demokracijo je torej, da zagotavlja enakost posameznikov v razmerju do oblasti. Ta enakost pomeni tako enakost v izvrševanju oblasti oziroma vpliva na izvrševanje le-te kot tudi enakost v procesih oblikovanja okvirjev, ki določajo svobodo delovanja posameznika, se pravi enakost v postopkih sprejemanja zavezujočih političnih odločitev.

V skladu s tovrstnim razumevanjem demokracije sta se skozi njeno bogato in razburkano zgodovino oblikovala dva glavna tipa: neposredna in posredna ali predstavniška demokracija. Čeprav se na prvi pogled zdi, da je edina avtentična oblika vladavine ljudstva prva, pa je predstavniška demokracija do danes doživela veliko večji razcvet in se nazadnje, vsaj z vidika moje trenutne časovne pozicije, v praksi ustalil kot edini možni in učinkovit koncept demokracije.

Glede na do sedaj povedano, lahko ugotovim, da koncept neposredne demokracije zagovarja, da pri sprejemanju političnih odločitev sodeluje *demos* sam. Ta predstavlja tiste državljanke, ki jim veljavni pravni red priznava sposobnost odločanja o skupnih zadevah. Zaradi koncepta delitve oblasti na zakonodajno, izvršilno in sodno moram povedati, da imam v primeru neposrednega izvrševanja oblasti v mislih izključno zakonodajno vejo oblasti, izvršilna in sodna pa se morata zaradi narave svojega dela

izvajati preko izbranega predstavništva, pri čemer njuno delovanje zavezujeta izključno volja zakonodajne veje in vnaprej dodeljene pristojnosti, ki jima jih ljudstvo preko nje podeljuje. Uporaba terminov sodna in izvršilna oblast je v primeru razlage neposredne demokracije sicer nekoliko sporna, saj uteleša gledanje za ta dva organa z gledišča posredne, predstavniške demokracije.

Če se vloga izvršilne veje oblasti znotraj koncepta predstavniške demokracije razteza od oblikovanja politik, primarne vloge v postopku zakonodajne iniciative do praktičnega izvrševanja nalog, ki ji jih skozi vzpostavljen sistem sprejemanja političnih odločitev nalaga zakonodajalec, pa je v primeru koncepta neposredne demokracije vloga izvršilnih institucij omejena predvsem na slednje. Naloga sodne oblasti pa je razsojanje v sporih med pravnimi subjekti ter skrb za varovanje s strani ljudstva določenega pravnega reda. Težava je v tem, da sta pojma plod posrednega tipa demokracije, v katerem je vzpostavljen sistem varovalk in medsebojnega nadzora med zakonodajno, izvršilno in sodno funkcijo, zaradi česar lahko v tovrstnem razumevanju demokracije vse tri označimo za enakovredne, dopolnjujoče se veje oblasti. Vladanje ljudstva v takšnem sistemu tako vključuje izpostavljanje relevantnih družbenih problemov, postavljanje dnevnega reda, razpravljanje o možnih rešitvah in nenazadnje tudi njihovo uzakonjanje.

Predvsem v zadnjem času, ko kritiki predstavniških modelov demokracije postajajo vse glasnejši v svojih zahtevah po izločitvi političnega predstavništva iz enačbe demokracije, postaja neposredna demokracija vse bolj ideal, h kateremu bi se bilo vredno vrniti. Vzporedno z omenjenimi pobudami in nenehnim razvojem tehnologije se zdi, da bi nam bila lahko končno ponovno odprta pot do tega zavrženega ideala dejanske vladavine ljudstva.

Zakaj je bila torej, in še vedno je, ideja neposredne demokracije do sedaj vedno potisnjena v ozadje? Zakaj se ji, kljub temu da je bila vedno priznana kot bolj demokratična oblika, ni nikoli uspelo ustaliti v praksi? Zanimivo je, da številne ustave in pravni sistemi demokratičnih držav še vedno negujejo številne instrumente neposrednega izražanja volje ljudstva. Kot take, pravne ureditve poleg volitev priznavajo tudi: referendum, ljudsko iniciativo, peticijo, plebiscit in demonstracije, čeprav so nekatere za trenutno izvoljene predstavnike ljudstva bolj všečne kot druge.

Glavna argumenta proti uvedbi »popolnega« neposrednega tipa demokracije sta bila že od časov J. J. Rousseauja, J. S. Milla in drugih prvič, da si neposredne demokracije ni moč zamisliti v obsežnih nacionalnih državah sodobnega časa, in drugič, da ljudstvo ne premore dovolj razuma, da bi lahko sprejemalo kompleksne odločitve, s katerimi se soočajo politični odločevalci. Tako omenjena velika misleca kot tudi drugi, ki so pripadali takrat izredno napredni liberalni ideološki podlagi, so torej zagovarjali, da je predstavniška demokracija tista, ki je sprejemljiva tako z vidika zagotavljanja legitimnosti političnih odločitev kot tudi dovolj življenjska, da bi zadovoljevala pogoje učinkovitega vladanja. Zavedati se namreč moramo, da je teorija liberalizma v ospredje svojega razmišljanja vedno postavljala posameznika, kateremu mora oblast zagotavljati pogoje za čim bolj učinkovito zasledovanje njegovih osebnih interesov in ciljev. Starogrški ideal družbenega interesa je tako postavljen kot drugotni cilj. Cilj predstavniške ali, kot na tem mestu že lahko govorimo, liberalne demokracije je tako postala predvsem učinkovitost, znotraj nje predvsem učinkovitost delovanja ekonomskega podsistema in čim večja sposobnost odzivanja na dejanske spremembe.

In kaj naj bi opredeljevalo tovrstni model demokracije? Vsekakor je to pomembno vprašanje, sploh ob dejstvu, da je model liberalne demokracije danes prevladujoč in da je potrebno njegovo podrobnejše razumevanje, če želimo v nadaljevanju razumeti pojav, razvoj in zahteve predstavnikov konkurenčnega modela deliberativne demokracije.

Glede na veljavne sisteme volitev političnih predstavnikov ljudstva, lahko ugotovimo, da gre pri modelu liberalne demokracije pravno gledano za model, ki svojo legitimiteto opira na vnaprej določene postopke izbire političnih predstavnikov in pravni sistem, ki ljudstvu zagotavlja participacijo pri tej izbiri, obče človekove pravice in vnaprej določena pravila, ki jih predstavniki ljudstva spoštujejo, udejanjajo in varujejo.

Predstavniška (liberalna) demokracija zahteva za ohranjanje zadovoljive legitimnosti sprejetih odločitev določena postopkovna in institucionalna pravila. Dahl (v Della Porta 2003, 35) jih izpostavlja osem:

1. pasivna in aktivna volilna pravica;
2. pravica političnih voditeljev in strank, da (svobodno) tekmujejo za podporo in glasove volivcev;

3. svobodne in poštene volitve;
4. svoboda (političnega) združevanja,
5. svoboda govora;
6. pluralizem virov informiranja;
7. stabilnost ukazov, ki zagotavljajo, da je javna politika odvisna od izidov glasovanja in drugih oblik izražanja političnih preferenc in
8. aktivno volilno telo, ki politično participira.

Čeprav Dahl te t.i. institucionalne minimume posplošuje na vso demokracijo, pa je jasno vidno, da se nanašajo izrecno na njeno liberalno različico.

Grad (2004, 17) kot temeljni minimum, iz katerega izhaja načelo demokratično urejene države, postavlja načelo suverenosti, po katerem suverenost izhaja neposredno iz ljudstva in mu tudi edinemu pripada. V skladu s to suverenostjo lahko ljudstvo podeli upravljanje države tudi svojim predstavnikom, ki jih voli po večinskem načelu in kateri nato z odgovornostjo do ljudstva izvršujejo svoj mandat. Ugotavlja, podobno kot pred njim Rousseau, da je večina zadev, o katerih se odloča v državi, preveč zapletenih, da bi o njih odločalo ljudstvo neposredno. S tem racionalizira in opravičuje obstoj predstavniške demokracije, pri čemer pa se ne ukvarja z dejstvom, da so politični odločevalci voljeni na podlagi splošne in enake aktivne volilne pravice in ne na podlagi večjega znanja oziroma sposobnosti.

2.2 Vpliv liberalizma na oblikovanje modela liberalne (predstavniške) demokracije

Model predstavniške demokracije svojo teoretsko podlago v osnovi sicer črpa iz zgoraj omenjenega modela atenske demokracije, ki so ji bile kljub njeni neposredni konceptualizaciji lastne tudi prvine političnega predstavnštva, ki so se udeleževale skozi ekklesio, svet petstotih, sodišča, vojaške generale, magistrature in odbor petdeseterice (Held 1989, 31). Vsekakor pa mu je njegovo končno obliko določila meščanska liberalna politična misel 18. in kasnejših stoletij, ki ga je na začetku izbrala kot sredstvo boja za politične pravice meščanstva proti takrat vladajočim fevdalnim strukturam.

Če demokracijo, kot sem ugotovil v prejšnjem poglavju, v njenih temeljih zaznamuje predvsem zahteva po enakosti posameznikov v razmerju do izvrševanja oblasti, liberalizem svojo idejo izgrajuje na posamezniku in njegovi svobodi. Za liberalizem je svoboda posameznika najvišja politična vrednota, na podlagi katere se presoja zaželenost oblasti in posameznih institucij. Če sprejmemo to izhodiščno razliko, je jasno, da demokracije in liberalizma kljub njuni današnji močni prepletenosti ni mogoče preprosto enačiti. Lahko celo ugotovimo, da liberalizem, ki svojo idejo močno opira na teorijo o neodtujljivih temeljnih človekovih pravicah, koncept demokracije pomembno dopolnjuje. Iz njegovega gledišča je namreč demokracija razumljena kot idealno sredstvo za doseganje svobode, čeprav ta ni njen neposredni cilj.

Rudi Rizman (1992, 16) ugotavlja, da bila ideja liberalizma osnovana na zaščiti interesov posameznika. Ta individualizem liberalne ideje tako prepoveduje, da bi bilo pravice posameznika dopustno krčiti zaradi interesa skupnosti ali njenih posameznih delov. Ugotavlja, da ideja liberalizma sloni na treh prvinah oziroma temeljih, ki določajo njegovo bistveno vsebino. Egalitarna prvina zagovarja, da so vsi posamezniki v družbi med seboj enakovredni. To se predvsem nanaša na njihove pravice. Zato je edina za liberalizem sprejemljiva družbena ureditev demokracija. Naslednja univerzalistična prvina zagovarja, da posameznikom določene pravice ne smejo biti omejene ali odvzete na podlagi rase, etične pripadnosti oziroma svetovnonazorskega prepričanja. Pravice, ki jih posamezniku zagotavlja država, morajo biti torej enake za vse. Tretja, melioracijska prvina pa govori o njegovi odprtosti za spremembe in preoblikovanje njegovih pogledov, če se za to ponudijo prepričljivi razlogi.

Kot rdeča nit sta bila pri snovanju liberalnega pojmovanja demokracije v ospredje vedno postavljena posameznik in zaščita njegove svobode. S tem, ko je se liberalizem v prvi vrsti postavil v bran posameznika ter njegovih pravic in svobode, pa se je idejno pričel vedno bolj oddaljevati od ideje atenske demokracije. Ta je v ospredje svojega fokusa, kot sem že omenil, namreč postavljala posameznikovo družbeno delovanje in družbene koristi. Zato tudi ni presenetljivo, da so za Johna Stuarta Milla osrednji ideali, ki jih v svojih razmišljanjih zasleduje: povečana individualna svoboda in (do posameznika) odgovornejša vlada. Njegov prispevek k dojetju svobode je izjemnega pomena za kasnejše liberalno usmerjene mislece. Kot ugotavlja Held (1989, 90): »je v njegovih rokah načelo svobode porodilo obrambo mnogih ključnih svoboščin,

povezanih z liberalnim demokratičnim vladanjem.« »Značilna področja človeške svobode so postala, **prvič**: svoboda misli, občutkov, razprave; **drugič**: svoboda okusov in prizadevanj (»oblikovanje načrta za naše življenje, ki bi ustrezal našemu lastnemu značaju«); in **tretjič**: svoboda združevanja ali povezovanja, kajpada ob predpostavki, da ne povzroča nobene škode drugim.«

Prav tako kot vsebini oblasti, ki jo predstavljata posameznik in njegove pravice, pa je liberalizem že od samih začetkov ogromno svojih naporov namenil sami strukturi oblasti in njenemu praktičnemu izvajanju.

Montesquieu je, kot ugotavlja Held (1989, 62), sicer izjemno cenil atenski polis. Te njegove simpatije so izhajale predvsem iz v njem uveljavljenega ideala dejavnega državljanstva, ki je udejanjal potrebo po globokem angažiranju posameznika v javnih zadevah in njegovem sodelovanju pri izvajanju oblasti. Vendar vseeno ugotavlja, da so okoliščine, v katerih bi državljani lahko aktivno sodelovali pri izvajanju oblasti z razvojem velikih sodobnih držav, dokončno izginile. Zaradi kompleksnosti slednjih in izredne diferenciacije korpusa ljudstva zato predlaga, da se izvajanje oblasti uredi po načelih posredne demokracije. Bistven prispevek njegove zapuščine je tako posledično nastala ideja o delitvi oblasti na zakonodajno, izvršilno in sodno, ki jo je razvil natančneje kot kdorkoli pred njim. (Held 1989, 63)

Pomen za razvoj in konsolidacijo pojma liberalne demokracije mu priznava tudi Kavčič, ki pravi, da je Charles L. Montesquieu v svojem delu O duhu zakona izrecno in nedvoumno razložil nujnost uporabe predstavniške vladavine, izpeljane iz liberalno-demokratičnega razumevanja politične svobode in sistema delitve oblasti. (Grad in drugi 1996, 28) Montesquieu je v omenjenem delu namreč skušal dokazati, da lahko za idejo liberalizma osrednja svoboda v sodobnih okoliščinah temelji le na premišljeno oblikovanem sistemu, v katerem so institucije medsebojno ločene in ki ima vase vključene varovalke, ki zagotavljajo tovrstno ločitev. (Held 1989, 63-64)

Podobno tudi Mill (Held 1989, 95) meni, da se znotraj grške polis oblikovana ideja neposredne demokracije v sodobni družbi ne bi mogla ohraniti. Trdil je namreč, da je ideja vladanja samim sebi in upravljanja preko javnih zborov čista norost za vsako skupnost, ki presega posamezno majhno mesto. Majhnost Mill razume tako v smislu

omejenega števila prebivalstva, ki edino omogoča realno participacijo pri urejanju javnih zadev (v smislu sprejemanja političnih odločitev), kot tudi v geografskem smislu. Nemogoče mu je bilo namreč predstavljati si, da bi bilo možno številčno in po obsežnem teritoriju razseljeno prebivalstvo zbrati na enem mestu, na katerem bi potekala razprava o skupnih zadevah. Poleg tega se je tudi bal, da bi »... mnenja najspodobnejših državljanov zasenčila pomanjkljiva vednost, večšina in izkušnja večine.« (Mill v Held 1989, 96) Zato Mill kot najboljšo mogočo in idealno obliko vladavine predstavi sistem voljenih predstavnikov, katerih mandat je, da odločajo o skupnih zadevah državljanov in v skupno korist, in ki ga postavi znotraj tridelnega modela oblasti. Predstavniški sistem ima po njegovem skupaj s svobodo govora, tiska in združevanja posebne prednosti. Volilnemu telesu namreč nudi možnost nadzora in pregleda nad delovanjem osrednje oblasti. Parlament znotraj takšnega sistema deluje kot čuvaj svobode in kot središče na razumu utemeljene razprave. Participacija je v velikih in kompleksnih sodobnih družbah namreč po njegovem mnenju neizogibno omejena. Zato za Milla ni nobene primerljive alternative predstavniški demokraciji. (Mill v Held 1989, 96)

Vendar pa tudi demokrat Millovega kova ni bil imun na pasti, ki jih mislecem in dejanskim izvrševalcem demokratičnih služb predstavlja želja po zagotavljanju kakovosti in čim večji domišljenosti sprejetih odločitev, ki se oblikujejo znotraj volilnega modela prevajanja volje ljudstva v politične odločitve. Zaradi očitnega nezaupanja v »pravilnost« odločitev volilnega telesa in tudi izvoljenih predstavnikov si je prizadeval oblikovati izredno kompleksen – čeprav ugotavljam, da izjemno nedemokratičen – sistem pluralističnih volitev, ki bi preprečil, da bi bile sprejete odločitve podvržene nevednosti oziroma pomanjkljivi strokovnosti. Tako je v svojih poskusih razvil sistem, znotraj katerega bi imeli tisti državljanji, ki so v večji meri razvili svoje zmožnosti, večji vpliv na vladanje kot ostali. Po pluralističnem sistemu, ki ga predlaga, bi imeli vsi državljanji en glas, poleg tega pa bi imeli pametnejši, bolj talentirani in sposobnejši še dodatne glasove, ki bi omogočili njihovo preglasovanje tistih z manjšim znanjem. Na tem mestu mu je potrebno vsekakor v bran omeniti dejstvo, da je takšen volilni sistem pojmoval kot začasen, do takrat, ko bi množice pridobile višje moralne in intelektualne standarde. (Mill v Held 1989, 96-97)

Vseeno se je Mill zavedal, da sam volilni sistem ni dovolj in zato predlagal, da se že v sam postopek vladanja vključi strokovno znanje. S tem, ko je prepoznal pomen stroke v procesu oblikovanja in sprejemanja političnih odločitev, je izoblikoval model, po katerem se legitimne in kakovostne politične odločitve sprejemajo le znotraj trikotnika vladajoči, stroka in vladani. Vendar slednji sodelujejo zgolj v omejenem obsegu, saj je njihova vloga omejena na periodične volitve in referendumski odločanja.

Vsekakor je mogoče trditi, da tako kot danes tudi teoretiki liberalizma niso bili enotni glede vprašanja, ali politično predstavništvo predstavlja najboljši način vladanja in sprejemanja političnih odločitev. Pravzaprav je v 18. stoletju vladalo prepričanje, da demokracija, četudi predstavniška, v velikih in teritorialno obsežnih državah ni mogoča. Patrick Henry na primer ugotavlja, da je nemogoče vladati na tako obsežnem teritoriju brez absolutnega despotizma. Podobno je menil tudi Montesquieu, ki je bil prepričan, da je demokracija lahko na dolgi rok preživi le v majhnih državah, saj je le v teh mogoče dobro razumeti javni interes. (Fishkin 1991, 15-16)

Še dalje je šel v svoji skepsi glede predstavniške demokracije Rousseau, ki je menil, da prenos suverenosti z ljudstva na njegove predstavnike ni le nepotreben, temveč je tudi nedopusten. Suverenost, ki izhaja iz ljudstva, po njegovem mnenju ne more biti niti zastopana niti odtujena. Zato vidi izvoljene s strani ljudstva ne kot njegove predstavnike, temveč kot posrednike odločitev. Zagovarjal je za tiste čase izredno radikalen model demokracije, v katerem bi se morali državljani zbrati skupaj, skleniti, kaj je za njih najbolje, in sprejeti ustrezne zakone. Zagovarjal je, da morajo biti sprejeti zakoni rezultat splošne volje državljanov, za nastanek katere sta potrebna njihovo aktivno udejstvovanje in artikulacija posameznih stališč in prepričanj. Rousseau tako postavi dokaj striktno zahtevo glede rezultatov političnega odločanja, zato ni presenetljivo, da se postavi nasproti političnemu predstavništvu ljudstva, saj je očitno, da slednje ne more biti sposobno sprejemati političnih odločitev, ki bi na tak način vključevala splošno voljo ljudstva. (Held 1989, 79-80)

Kljub Rousseaujevim zadržkom je bila nazadnje ideja političnega predstavništva splošno sprejeta. Predstavniška demokracija je kmalu tudi pokazala, da ji obseg sodobnih držav ne predstavlja nepremostljivih ovir. Nasprotno. Izkazalo se je, da je v

danih okoliščinah pomenila edino možnost ponovne vzpostavitve in nadaljnega razvoja demokracije.

Tudi po sprejetju predstavniškega modela so volitve in z njimi povezana ideja volilne pravice nenavadno dolgo predstavljale primer idejnega konflikta med liberalizmom in demokracijo. Splošna in enaka volilna pravica z gledišča politične participacije predstavlja nepogrešljivi minimum, pod katerega se sistem, ki se želi označiti za demokratičnega, ne more spustiti. Pa vendar so predstavniki liberalizma sprejetju omenjenega minimuma v prakso vladanja dolgo časa nasprotovali. Svoje mnenje so spremenili šele sredi 19. stoletja. Svojo nenaklonjenost do splošne in enake volilne pravice so utemeljevali z argumentom, da je pravica do sodelovanja v političnem odločevalskem procesu tesno povezana z odgovornostjo do posledic, ki jih sprejete odločitve povzročijo. Praktično je takšno stališče pomenilo, da naj imajo večjo pravico do politične participacije tisti, ki jih posledice sprejetih odločitev lahko prizadenejo. Takšno gledanje je bilo še vedno močno povezano s staro fevdalno ideološko podlago in je vodilo v omejevanje enakosti volilne pravice, predvsem na podlagi premoženja. J. S. Mill je končno predlagal, naj se nastali konflikt med liberalizmom in demokracijo dokončno razreši s pomočjo reforme davčnega sistema, ki je omogočila, da bodo vsi državljani postali davčni zavezanci, argument proti splošni in enaki volilni pravici pa bi bil tako razvrednoten. Širjenje polja politične participacije je za zagovornike ideologije liberalizma nedvomno izjemno občutljivo področje. Kot bom predstavil v nadaljevanju diplomskega dela, so predstavniki liberalizma eni najglasnejših nasprotnikov modela deliberativne demokracije, ki v skladu z demokratično idejo zagovarja nadaljnjo širitev polja politične participacije državljanov.

2.3 Politično predstavništvo in vloga političnih strank

Vsekakor se lahko zahvalimo liberalizmu, predvsem s tem mislim na njegove začetnike, da je zagotovil podlago za demokratično usmerjenost sodobnih političnih sistemov. Njegov prispevek k oblikovanju ideje o neodtujljivi ljudski suverenosti, vladavini ljudstva, razvoju konsitucionalizma in ideji o neodtujljivosti človekovih pravic nam omogoča čvrsto podlago za sedanje razumevanje demokracije in njen nadaljnji premislek in razvoj. Vseeno pa se mi na tem mestu postavljajo nekatera vprašanja, ki se ukvarjajo s samim bistvom nadaljnega demokratičnega razvoja. Vprašanje je, ali je

takšen že več kot dve stoletji star koncept demokracije še vedno dovolj demokratičen. Ali še vedno predstavlja vladavino ljudstva, za ljudstvo, kot si jo je predstavljal Abraham Lincoln? Ali sistemska zasnova liberalne demokracije v bistveno spremenjenih okoliščinah še vedno vsebuje sistem zavor in ravnotežij tudi v praksi? In nazadnje, kaj za razvoj demokracije pomeni vključitev političnega predstavništva in tekmovanja za glasove volivcev v sistem upravljanja družbe in obvladovanja družbenih problemov?

Kot glavnega »krivca« za današnjo podobo demokracije bi lahko zlahka identificirali politično predstavništvo. To predstavlja enega temeljev liberalnega modela demokracije. Čeprav je bilo že od začetka jasno, da politično predstavništvo ne ponuja optimalnega načina vladanja in sprejemanja političnih odločitev, pa so bili snovalci modela liberalne demokracije nezmožni oblikovati politični sistem, ki bi zagotavljal neposredno demokracijo. Vzroki so bili pravzaprav objektivni. Populacijske in teritorialne razsežnosti držav so namreč glede na takratne tehnološke zmožnosti onemogočale izvedbo modela neposredne demokracije v praksi.

2.3.1 Razvoj političnih strank

Kot najpomembnejšo posledico sprejetja koncepta predstavniške demokracije bi lahko označil rojstvo političnih strank. Moderne politične stranke imajo glede na ugotovitve Fink-Hafnerjeve dokaj kratko zgodovino, saj so se oblikovale šele v 19. stoletju. Politološka znanost politične stranke opredeljuje kot organizacije, v katerih se združujejo posamezniki, ki organizirajo javno mnenje na način, ki ustreza njihovi predstavi nacionalnega interesa ali skupne volje. Politične stranke lahko pojmujejo kot miniaturne politične sisteme, ki so notranje organizirani tako, da lahko čim uspešneje nastopajo v volilni tekmi in zberejo čim večje število glasov volivcev. (Fink-Hafner 2001, 12-13) Kljub večinskemu prepričanju, da politične stranke predstavljajo organizacije, ki se zavzemajo za uveljavljanje obče volje, pa je potrebno ugotoviti, da so stranke vedno le del celote. Kot take tudi zagovarjajo le delne politične interese oziroma predstavljajo le enega izmed pogledov na možno reševanje družbenih problemov.

Nastanek in razvoj političnih strank je povezljiv s sistemom političnega predstavništva in predstavniških teles. Takšen pogled zagovarjajo tudi predstavniki institucionalnih teorij o nastanku političnih strank (Fink-Hafner 2001, 34) Posamezniki, ki so vstopali v

tekme za volilne glasove, so namreč ugotovili, da lahko na volitvah nastopijo učinkoviteje, če se povežejo še z drugimi posamezniki, ki jih za vstop v predstavniška telesa ženejo podobni interesi. Politične stranke so jim s svojim nastankom ponudile tako organizacijsko kot tudi intelektualno in ideološko podlago za uspešnejše zbiranje glasov volivcev.

Vzporedno z razvojem demokracije so se razvijale tudi politične stranke. Te so se v želji pridobiti čim večje število sedežev v parlamentih počasi premikale od kadrovskih in množičnih strank, z jasno oblikovanimi ideološkimi usmeritvami, proti politični sredini, saj so tako lahko računale na glasove volivcev različnih političnih usmeritev. Vzporedno s tem so pričele tudi opuščati svoje ideološke podlage. V procesu približevanja k sredini pa se je zgodil tudi premik od civilne družbe k državi. S tem procesom so volivci vse bolj izgubljali možnost identifikacije s posamezno politično stranko, slednje pa so bile, zaradi vse obsežnejše organizacijske strukture, vse bolj odvisne od ponovnega volilnega uspeha. (Fink-Hafner 2001, 68-74)

3.2.2 Vpliv razvoja političnih strank na predstavniške institucije

Ugotovim lahko, da je premik političnih strank od kadrovskih in množičnih (razrednih), z jasno izoblikovano ideologijo, k catch-all strankam politične sredine pomenil občutno redukcijo pestrosti pogledov na reševanje družbenih problemov in urejanje skupnih zadev. Posledica tega procesa je bila nedvomno tudi posredno zmanjšana pluralnosti in raznolikost v politični areni zastopanih pogledov in mnenj ter iz tega izhajajoča zmanjšana kakovost deliberacije znotraj predstavnških institucij. Če politične stranke v borbi za glasove volivcev niso bile več zmožne medsebojnih razlik utemeljevati na podlagi različnih ideoloških perspektiv in alternativnih vrednostnih pogledov, so potrebo po lastni diferenciaciji zapolnile z uvedbo novega načina medsebojne komunikacije, ki se je izrazito premaknila od argumentacije *ad rem* k argumentaciji *ad personam*. Zato trdim, da je razvoj političnih strank poleg zmanjšanja demokratičnosti (izhajajoče iz manjše mnenjske raznolikosti) prinesel tudi posledično zmanjšanje kakovosti sprejetih političnih odločitev, ki jo pripisujem omenjenem preskoku v načinu argumentacije. Poleg tega je v povezavi z razvojem različnih volilnih sistemov omejil pristop v odločevalsko areno številnim partikularnim usmeritvam in mnenjem. Takšno razumevanje je utemeljeno predvsem na dejstvu, da je strankam z bolj specifičnimi

usmeritvami danes težko pripeljati svoje predstavnike v zakonodajna telesa ali jim znotraj njih vsaj zagotoviti svoj glas. Pod pretvezo povečevanja časovne učinkovitosti v procesu oblikovanja in sprejemanja političnih odločitev so se politični sistemi oblikovali tako, da so se vzpostavili kvorumi minimalnega števila glasov, ki jih je v proporcionalnih volilnih sistemih potrebno zbrati za vstop v parlament, ali pa so bili uvedeni večinski volilni sistemi, ki še bolj drastično omejujejo mnenjski pluralizem zakonodajnih teles, ki naj bi v sodobnih predstavniških demokracijah predstavljala središča deliberacije. Kljub temu, da je razprava o predlogih političnih rešitev možna tudi zunaj njih, pa je tovrstna razprava že v izhodišču drugotnega pomena in največkrat ni niti slišana niti upoštevana, predvsem pa njeno upoštevanje ni niti zakonsko in glede na mehanizme omejevanja dostopa v zakonodajna telesa niti politično zavezujoče.

Glavni varovalki, ki omogočata ohranjanje demokratičnosti modela liberalne demokracije, sta periodičnost volitev kot sistema za izbiro političnih predstavnikov in delitev oblasti na zakonodajno, izvršilno in sodno. Če je sodna oblast v svojem delovanju uspela ohraniti dobršno mero neodvisnosti, pa postaja dejanska meja med zakonodajno in izvršilno vejo vedno bolj zabrisana. In politične stranke igrajo tu pomembno vlogo.

Za parlamentarne sisteme delitve oblasti, ki jim pripada tudi slovenski politični sistem, velja, da sta zakonodajna in izvršilna veja oblasti že ustavno gledano veliko bolj medsebojno povezani kot v predsedniških sistemih, pri čemer nista vzpostavljena tako stroga avtonomija in sistem zavor in ravnovesij. Vlada je v slovenskem sistemu voljena v parlamentu, kar pomeni, da je oblikovana v skladu z voljo parlamentarne večine. S pomočjo vlade, kot *de facto* glavnega predlagatelja zakonov, ima zato zmagovita parlamentarna večina možnost oblikovanja in sprejemanja političnih odločitev, ki niso niti odraz splošne volje državljanov niti niso rezultat zaželene stopnje politične razprave znotraj parlamenta. To se evidentno izraža tudi glede na število amandmajev in predlogov opozicije, ki so upoštevani v zakonodajnem procesu in glede na potek, smotre in usmeritev razprave znotraj parlamenta, ki je po mojem mnenju večkrat usmerjena v nabiranje političnih točk kot v prispevek h kakovosti političnih odločitev.

Ugotavljam torej, da je v procesu oblikovanja in sprejemanja političnih odločitev velik del mnenj, prepričanj in stališč že sistemsko izrinjen. Vseeno bi se mi dalo oporekati v

smislu, da je vsak izvoljeni predstavnik tudi predstavnik vsega ljudstva, ki mu je politično zavezan. Res je, da ta zavezanost pomeni, da mora politično predstavništvo delovati v interesu vseh državljanov, vendar pa so pogledi na ta interes in možni načini njegovega udejanjanja običajno zelo raznovrstni. Poleg tega stranke, ki bi jih lahko označili za osnovni element političnega predstavništva glede na notranjo strukturo in notranje delovanje, niso mnenjsko pluralne organizacije. Če želimo ugotoviti, v kolikšni meri je posameznim predstavnikom ljudstva med delovanjem v parlamentu omogočeno delovanje v skladu z lastnimi prepričanji, je določitev centra moči znotraj političnih strank izrednega pomena.

Katz in Mair (v Krašovec 2000, 3-4) namreč ugotavljata, da lahko politične stranke delimo na tri dele: **javne dele** strank, ki vključujejo strankarske organizacije v parlamentu in vladi, **stranke na terenu** in **centralne dele** strank, ki jih sestavljajo ožji in najožji organi stranke oziroma njeno vodstvo. Alenka Krašovec ugotavlja, da so za oblikovanje konkretnih politik strank in za proces selekcije kandidatov za volitve v slovenskih parlamentarnih strankah pristojni predvsem centralni organi (Krašovec 2000, 77-79). Prepletanje omenjenih dveh pristojnosti, ki sta v rokah centralnih delov strank, je izrednega pomena za ugotavljanje pluralnosti mnenj, ki so preko političnih predstavnikov pripuščena v proces sprejemanja političnih odločitev. Če namreč upoštevamo omenjene ugotovitve, lahko vidimo, da je uvrstitev posameznega poslanca na listo stranke ob naslednjih volitvah neposredno odvisna od zagovarjanja in podpiranja s strani centralnih delov določenih politik v tekočem mandatu. Tako politične stranke s svojimi notranjimi pravili dejansko kršijo načelo svobodnega mandata.

Svobodni mandat naj bi namreč, glede na pravno teorijo, predstavljal varuha pluralnosti mnenj znotraj predstavniških institucij in ščitil avtonomnost odločanja in delovanja političnih predstavnikov ljudstva. Kranjc (v Krašovec 2000, 84-85) pa nasprotno ugotavlja, da kljub pravno uveljavljenemu svobodnemu mandatu stranke uveljavljajo *de facto* strankarske mandate, ki pomenijo v prvi vrsti odgovornost poslancev strankam in ne predstavljanim volivcem. Krašovec v svoji raziskavi slovenskih parlamentarnih strank poleg tega ugotavlja, da so šle politične stranke pri zagotavljanju glasovalne in mnenjske discipline še korak naprej. Že pred potrditvijo kandidatur za volitve namreč vsakemu kandidatu ponudijo pogodbo, s katero se zaveže delovanju v skladu s pravili

(in programsko usmeritvijo) stranke (Krašovec 2000, 85). Če smo v prejšnjem odstavku ugotovili, da že sam sistem volitev predstavnikov zmanjšuje mnenjski pluralizem v predstavniških odločevalskih institucijah, pa ga inovacija strankarskega mandata le še bolj krči.

3 DELIBERATIVNA DEMOKRACIJA

Razvoj modela deliberativne demokracije v zadnjih 20-ih letih je predvsem posledica ugotovitev teoretikov demokracije o obstoju demokratičnega primanjkljaja in prepričanja, da ga v okviru obstoječega sistema ni mogoče niti preseči niti zapolniti. V teoretskih krogih še vedno poteka debata o tem, ali bi bilo boljše obstoječi predstavniški model demokracije dopolniti in prilagoditi z orodji, ki jih kot rešitev problema ponujajo deliberativni demokrati, ali pa ga povsem nadomestiti z deliberativnim modelom.

Na tem mestu se postavlja pomembno vprašanje. Kaj deliberacija, umeščena na takšen način, znotraj sistema liberalne demokracije sploh pomeni za postopek oblikovanja in sprejemanja političnih odločitev? V predhodnem poglavju sem prikazal, da rešitev, ki pomeni preprost prenos orodij deliberativne demokracije v liberalno demokratični model, ni zadovoljiva, saj je v njem deliberacija, ki bi prispevala k večji demokratičnosti sprejetih odločitev, tako praktično kot tudi sistemsko razvrednotena.

Dryzek (2000, 18-19) v svojem delu *Deliberative democracy and beyond* razmišlja o združljivosti obeh idej oziroma modelov. Ugotavlja, da liberalni model sicer ne zavrača deliberacije, temveč jo celo sprejema kot zaželeno sestavino v procesu oblikovanja političnih odločitev. Vendar pa po drugi strani ugotavlja, da je znotraj predstavniške liberalne demokracije različnim posameznikom in njihovim mnenjem zaradi razlike v dejanski moči in sposobnosti dostopa do predstavniških institucij onemogočeno enakovredno predstavljanje svojih pogledov na odprta vprašanja kot tudi izpostavljanje zanje pomembnih vprašanj. Tako je znotraj obstoječih kanalov za vpliv na sprejete politične odločitve institucionalno določena politična neenakost, ki favorizira nekatera mnenja na račun drugih in istočasno predeterminira rezultat odločevalskega procesa v korist prvih.

Zato se mi zdi na mestu ideja, da bi bilo potrebno deliberacijo kot način oblikovanja in sprejemanja političnih odločitev vpeljati namesto obstoječega načina in ne znotraj njega. S tem ne trdim, da bi bilo potrebno model demokracije vzpostaviti povsem na novo. Institucije, ki jih predlaga teorija deliberativne demokracije, se namreč nanašajo

predvsem na institucionalno prenovu zakonodajne veje oblasti in ne zahtevajo institucionalne spremembe izvršilne in sodne veje. To je pravzaprav logično, saj se deliberacija ponuja predvsem kot alternativen sistem oblikovanja in sprejemanja političnih odločitev, deliberativna demokracija pa predvsem kot poskus preseganja razkoraka med vladajočimi in vladanimi. V tem smislu pa izvršilna in zakonodajna veja zaradi svojega pomena in nalog ne prihajata v nasprotje z njenimi zahtevami.

Glede na povedano, se zdi logično, da bi bilo potrebno temeljito premisliti vlogo obstoječih zakonodajnih institucij predstavniške demokracije. Državlanski forumi, ki se v teoriji deliberativne demokracije ponujajo kot njihova alternativa, bi lahko namreč bistveno uspešneje zagotavljali egalitarnost pristopa državljanov v politične procese. V teoriji se kot izvedljivi izpostavljata dve možnosti. Po prvi možnosti naj državljanski forumi nadomestijo parlament in popolnoma prevzamejo njegovo funkcijo zakonodajalca, kar se z vidika postopkovne racionalnosti zdi boljša rešitev, po drugi pa naj se kot formalna odločevalska institucija vzpostavi vzporedno z njim, pri čemer bi bilo potrebno zagotoviti zavezanost upoštevanja njihovega prispevka v končni odločitvi, kar bi bilo v praksi podobno švicarskemu dvotirnemu sistemu zakonskega oblikovanja in sprejemanja.

Temeljna zahteva zagovornikov deliberativnega modela zato ostaja vzpostavitev ustreznih komunikacijskih kanalov in institucij, ki bodo omogočile vključevanje državljanov v proces oblikovanja in sprejemanja zavezujočih političnih odločitev na podlagi načel enakosti dostopa, ščitenja pravic politično šibkejših skupin in deliberacije kot procesa, znotraj katerega bi bilo omogočeno javno razpravljanje o urejanju zadev skupnosti.

Da bi lahko razumeli, kako si predstavniki deliberativnega modela pravzaprav zamišljajo demokracijo, je potrebno spoznati njihovo razumevanje procesa deliberacije. Stična točka, okoli katere se združuje večina tistih, ki zahtevajo vključitev deliberacije v demokratične postopke, je, da mora biti le-ta javna. Dryzek namreč v svojih delih na več mestih opozarja, da deliberacijo lahko razumemo tudi kot aktivnost, ki poteka v zasebni sferi med posameznimi subjekti ali pa poteka kot posameznikov ponotranjen miselni proces. Takšna podvrsta komunikacije je vsekakor prisotna znotraj sodobnih demokracij, vendar z demokratičnega vidika vsekakor ni zadostna. Ne le, da omejuje

število nasprotujočih si pogledov znotraj posameznih skupin, v katerih poteka, ter zato služi bolj ojačevanju obstoječih mnenj posameznikov, temveč zaradi svoje neformalnosti in predvsem umeščenosti v zasebno sfero tudi ne more prispevati k reševanju političnih vprašanj. Prav tako je iz vidika demokratičnosti zaželeno, da politična komunikacija poteka znotraj mnenjsko heterogenih družbenih skupin. Le tako je namreč mogoče heterogenost in mnenjski pluralizem prenesti v končne politične odločitve, kar prispeva k njihovi večji demokratičnosti. Zagovorniki deliberativne demokracije zato izpostavljajo potrebo po vzpostavitvi močne javne sfere, v kateri bo lahko potekala javna razprava in ki ji bo omogočeno podati svoj prispevek k oblikovanju političnih odločitev.

Teorija deliberativne demokracije še ni podala enotne definicije. Vseeno pa je moč najti nekatere skupne točke in tako izluščiti bistvo razmišljanj o njeni. Elster tako ugotavlja: »Menim, da se vsi strinjajo, da koncept vključuje skupno oblikovanje političnih odločitev, v katero so vključeni vsi, ki jih te odločitve zadevajo, ali njihovi predstavniki. To je demokratični del. Prav tako se vsi strinjajo, da vključuje proces oblikovanja odločitev, ki poteka s pomočjo podajanja in sprejemanja argumentov s strani udeležencev, ki so zavezani vrednotam racionalnosti in nepristranskosti. To je deliberativni del.« (Elster 1998, 8)

Deliberacijo lahko od ostalih tipov komunikacije ločimo prav po tem, da so njeni udeleženci med samo komunikacijsko interakcijo pripravljeni spreminjati svoja vrednotenja, preference in poglede. Sam proces deliberacije sloni na prepričevanju in se od običajnih tipov politične komunikacije razlikuje po tem, da zavrača prisilo, manipulativno vedenje in zavajanje. (Dryzek 2000, 1)

Skozi zahteve različnih avtorjev, ki se ukvarjajo z obravnavano tematiko in s povezovanjem njihovih pogledov, poskuša Bohman načrtovati idealni postopek demokratične deliberacije. Osnovne zahteve, ki jih izpostavlja, so:

- vključenost vseh, ki jih obravnavana odločitev zadeva,
- politična enakost, ki vključuje enake možnosti sodelovanja v deliberaciji,
- enakost v metodah sprejemanja odločitev in določanja dnevnega reda,
- prosta in odprta izmenjava relevantnih informacij,

- odprtost za razumevanje tako obravnavane zadeve kot tudi mnenj in pogledov ostalih udeležencev. (Bohman 1996, 16)

3.1 Model deliberativne demokracije

Deliberativna demokracija se v svojem bistvu zavzema za sistemsko ponotranjenje predpostavk, ki jih Barber zahteva za vzpostavitev čvrste demokracije. Za izpolnitev te zahteve bi bilo nujno najprej zagotoviti obširnejšo participacijo tistih, ki jih sprejete politične odločitve zadevajo, ter (kar je enako pomembno) izgraditi drugačno politično kulturo in državljansko zavest, ki bi povečevali družbeno vključenost in pomen sodelovanja vseh pri oblikovanju političnih odločitev.

V nasprotju z liberalnim modelom demokracije je glavna inovacija deliberativne demokracije vzpostavitev institucij in postopkov, ki bodo omogočali, da znotraj procesa oblikovanja in sprejemanja političnih odločitev prevzamejo ključno vlogo tisti, ki jih bodo sprejete odločitve zadevale. Očitek zagovornikov deliberativnega modela odločanja je prav v tem, da v obstoječi ureditvi sprejete politične odločitve ne vsebujejo volje predstavljenih oziroma je ne vsebujejo v zadovoljivi meri. Iz te ugotovitve izhajajo tudi nadaljnje kritike o pomanjkanju in celo izgubi legitimnosti tako samih sprejetih odločitev kot tudi sistema, ki takšne odločitve sprejema.

Lukšič se pridružuje številnim kritikom liberalne demokracije, ki menijo, da so dejavnosti, ozadja in interesi političnih predstavnikov in odločevalcev daleč stran od življenja in pričakovanj državljanov. Čeprav volitve delujejo selekcijsko, pa imajo državljani malo vpliva na odločitve, ki se sprejemajo v njihovem imenu. V skladu s svojim osnovnim prepričanjem o deliberativni sposobnosti posameznika, deliberativna teorija obstoječim predstavniškim institucijam sicer priznava zmožnost reprezentacije, vendar ohranja kritično distanco z ugotovitvijo, da je vpliv strankarskih interesov in pomanjkanje prisotnosti mnenj ali glasu politično marginaliziranih v političnem odločevalskem procesu način, da so njihovi interesi in pričakovanja sistematično izključeni ali vsaj neustrezno naslovljeni (Lukšič 2005, 239).

Zagovorniki liberalnega modela demokracije opozarjajo, da kompleksnost sodobnih družb in realnosti onemogoča oblikovanje in sprejemanje političnih odločitev s strani laične javnosti. Vendar deliberativna demokracija ne zanika potrebe po delitvi dela in vključevanja strokovnih pogledov v odločevalske procese – nenazadnje so tudi strokovnjaki del javnosti, ki bi bila v deliberativni model odločanja vključena – toda forme, ki jih ponuja, so bistveno drugačne, saj zagotavljajo želeno in možno državljansko delovanje. Rešitvam, ki bi bile proizvod takšnega odločevalskega procesa, pa bi bile zaradi povečane notranje legitimnosti bolj zavezane tudi zakonsko opredeljene politične oblasti (Lukšič 2005, 240).

Teorija deliberativne demokracije zato stavi na institucije, ki:

- promovirajo demokratično deliberacijo, v katero je vključen razumen politični dialog,
- so senzibilne za pluralnost vrednot in
- ki promovirajo politično presojanje, upoštevajoč različne perspektive posameznikov. (Lukšič 2005, 240)

Youngova (1997, 400) je izjemno kritična od obstoječih načinov komuniciranja v političnih procesih. Po njenem demokratični procesi ne bi smeli temeljiti na tekmovanju med različnimi interesi, ki se znotraj njih pojavljajo in v katerih se vsak posameznik trudi le, da bo iz dane situacije potegnil čim več zase, ne glede kaj to pomeni za druge udeležence. Namesto tega dojema demokracijo kot razreševanje obstoječih nesoglasij, ki znotraj pluralnih in kompleksnih družb neizogibno obstajajo, v okviru komunikacijskih oblik, ki promovirajo razpravo, debato in konstruktivno kritiko in v želji razreševanja družbenih problemov. Politični akterji naj po njenem mnenju sicer zagovarjajo svoja stališča, vendar morajo pri tem upoštevati ter se truditi razumeti tudi stališča in interese ostalih udeležencev.

Takšno razumevanje politične komunikacije namreč omogoča transformacijo parcialnih in delnih mnenj in pogledov v objektivne politične izide, ki jih postavlja kot nasprotje subjektivnim in pristranskim. (Young 1997, 402)

3.2 Deliberativne komunikacijske forme

Eden glavnih očitkov obstoječemu modelu političnega odločanja izhaja iz le-temu inherentnega komunikacijskega sloga. Takšen v konflikt usmerjen slog je posledica sistema izbire političnega predstavništva in strankarskih organizacij, ki si z njegovo pomočjo ustvarjajo politični kapital, ki ga brezpogojno potrebujejo ob ponovnih volitvah. Rezultat takšnega načina soočanja mnenj pa je kategorično zavračanje alternativnih pogledov, čeprav podprtih z dobrimi argumenti, strateško manipuliranje, ustvarjanje javnega mnenja in preprečevanje razumevanja med posameznimi predstavniki različnih mnenj. Odločitve, sprejete znotraj tovrstnega komunikacijskega sloga, zato bolj kot moč argumenta izražajo argument moči, ki pa ruši osnovno načelo legitimnosti sprejetih rešitev in enakosti posameznikov v procesu njihovega oblikovanja.

Znotraj liberalnega modela liberalne demokracije vzpostavljene institucije, kljub temu da so usmerjene v razreševanje političnih nesoglasij in kljub temu da svoje poslanstvo v praksi tudi udejanjajo, to počnejo na podlagi avtoritativnega razreševanja nesoglasij. Sam proces razreševanja je največkrat konfliktno zastavljen, saj ga k takšnemu pristopu sili borba za ugled in politični kapital, ki ga akterji procesa življenjsko potrebujejo. Takšen tip komunikacije ni niti koristen niti produktiven. Zato zagovorniki deliberativnega modela iščejo komunikacijske forme, znotraj katerih bi lahko komunikacija potekala na civiliziran in nekonflikten način, ki bi na koncu slonel na racionalnem argumentu in s tem omogočal medsebojno razumevanje ter kontinuiran dialog.

Za zagotovitev visoke stopnje legitimnosti političnih odločitev in stopnjo zaupanja v forme politične oblasti morata biti zato izpolnjena dva osnovna pogoja. Pogoj vključenosti ali inkluzivnosti zagotavlja možnost pristopa do odločevalskih institucij ter možnosti izražanja mnenj vsem, ki se za to odločijo. V skladu s tem pogojem je vsem državljanom omogočeno izražanje lastnih pogledov in potreb ter komentiranje pogledov in potreb drugih udeležencev, glede na lastno strinjanje ali nestrinjanje. Le ob pogoju najširše vključenosti je namreč zagotovljena visoka stopnja legitimnosti oblikovanih političnih odločitev. Drugi je pogoj spontanega dialoga. Ta se postavlja kot nasprotje

strateški in instrumentalni manipulaciji izidov deliberacijskega procesa, ki se v praksi udejanjajo skozi argument moči, lobiranje, sklepanje skrivnih kompromisov in dogovorov ter načrtno ustvarjanje pogojev neenakosti, med posameznimi udeleženci komunikacijske situacije. (Lukšič 2005, 240)

Youngova nadalje ugotavlja, da je potrebno komunikacijske procese osvoboditi izključne racionalne argumentacije ter kot upoštevanja vredne vključiti tudi alternativne komunikacijske pristope. Racionalno argumentiranje kot privilegiran tip namreč omogoča izhodiščno prednost tistim udeležencem debate, ki so veščji v takšnih načinih, in posledično postavlja ostale udeležence v neenakovreden položaj. Poleg tega imajo takšni tipi debate neželen učinek utišanja nasprotij in nesoglasja ter razvrednotenje perspektiv neveščjih govornikov. Youngova zato predlaga razširitev deliberacije s komunikacijskimi formami, kot so nagovarjanje, retorika in pripovedovanje zgodb oziroma pripovedništvo. (Young v Lukšič 2005, 240-241)

V nasprotju z argumentativnim načinom komunikacije, ki je prevladujoč vzorec znotraj trenutnega političnega govora in je konfliktno usmerjen že zaradi svoje narave, pa delujejo predlagani alternativni načini nekonfliktno in omogočajo ter spodbujajo kontinuiran dialog, ki ga kot ideal postavlja teorija deliberativne demokracije.

Vsak od teh treh tipov debate ima svoje značilnosti:

- Nagovarjanje je oblika komunikacije, kjer subjekt s svojo naslovitvijo prepozna subjektivnost drugih in na podlagi tega vzpostavlja zaupanje.
- Retorika je način izražanja političnih mnenj in argumentov. Ima zelo veliko vlog, ki pomagajo pri inkluzivni in prepričljivi politični komunikaciji, vključno z usmerjanjem pozornosti na določene teme in vzpostavljanjem medsebojnih odnosov med govorniki in poslušalci.
- Pripovedništvo ima prav tako veliko vlog in kljubuje izključevalnim tendencam ter podpira argumentiranje. Med drugim pripovedništvo pomaga relativno brezpravnim skupinam, da se javno uveljavijo. Ponuja tudi načine, s katerimi ljudje obogatijo dialoško razumevanje. Njihove izkušnje in prepričanja so namreč tako različni, da z drugim ne morejo deliti dovolj predpostavk, ki bi jim omogočale plodno razpravo. (Lukšič 2005, 241)

Ne glede na to, kateri tipi politične komunikacije so prepoznani kot primerni, pa je ključnega pomena za ohranjanje legitimnosti postopka in njegovih proizvodov, da zadovoljujejo pogoj inkluzivnosti. Komunikacijski proces mora biti poleg tega zasnovan in voden tudi na način, ki omogoča medsebojno razumevanje posameznih izpostavljenih mnenj in pogledov. Čeprav deliberacija idealno teži k ustvarjanju soglasja, pa je v primeru, da le-tega ni mogoče doseči, pomembno, da je omogočeno vsaj razumevanje razlogov, ki onemogočajo strinjanje.

3.3 Vzpostavljanje deliberativnih političnih institucij

Če liberalna demokracija vse svoje upe polaga v sistem tekmovanja za volilne glasove na periodičnih volitvah, ki so dopolnjene še z morebitnimi referendumi, in predvideva, da takšen sistem omogoča zmago najboljšim in najsposobnejšim za vodenje, pa deliberativni model demokracije izhaja iz načela, da je potrebno namesto tega, da se napore usmerja v postopke redčenja pluralizma pogledov, številčnost in raznolikost letih raje povečati in namesto tega najti orodja, ki bodo omogočala njihovo soočanje, kritiko, refleksijo in nenazadnje tudi medsebojno razumevanje. Rezultat takšnega postopka pa bodo dejansko kakovostne in, kar za našo razpravo še pomembnejše, bolj demokratične politične odločitve.

Deliberativna demokracija se postavlja nasproti nadaljnjemu iskanju in razvoju pravičnejših postopkov za preprosto agregacijo posameznih glasov in na njih legitimiziranih političnih institucijah. Vsi ti postopki namreč onemogočajo ohranjanje pluralnosti mnenj v sprejetih odločitvah, saj so vzpostavljeni ravno z namenom postopne redukcije njihovega števila, njihova posledica pa je sistemsko izrinjanje manjšinskih pogledov. Pravičnost takšnih postopkov pa temelji zgolj na dejstvu, da so znani in točno določeni vnaprej. Tovrstni postopki namreč kršijo osnovni demokratični načeli enakosti in legitimnosti. Posledica njihove uporabe je namreč v najboljšem primeru tiranija večine. Namesto tega ponuja deliberativna demokracija svoje postopke političnega odločanja, ki omogočajo ohranjanje pluralnosti mnenj, njihovo nekonfliktno soočanje, medsebojno razumevanje, refleksijo in vzajemni razvoj. Sprejemanje političnih odločitev zato ni rezultat nujnega preglasovanja alternativnih mnenj, temveč

iskanje soglasja, medsebojnega razumevanja, zblíževanja pogledov in proizvodjanje celotni skupnosti zadovoljivih rešitev.

Lukšič izpostavlja tri potencialne modele institucij, ki ustrezajo deliberativnim in demokratičnim vrednotam ter omogočajo nekonfliktno in produktivno soočanje kompetativnih prepričanj in preferenc in bi omogočale deliberativno oblikovanje in sprejemanje političnih odločitev:

- mediacija in deležniške institucije,
- državljanski forumi, kot so deliberativni mnenjski shodi, državljanska razsodišča in konsenzualne konference ter
- referendum in državljanske iniciative, ki obstajajo, čeprav z omejenim obsegom praktične uporabe, že v sedanji liberalno-demokratski ureditvi.

Ti modeli institucij po njegovem mnenju ponujajo možnosti, da se v odločevalskem procesu povečata demokratična deliberacija in refleksija pluralnosti vrednot (Lukšič 2005, 247).

Referendumi in državljanske iniciative so oblike političnega odločanja, ki obstajajo že znotraj obstoječega modela predstavnške iniciative kot institucije neposrednega demokratičnega odločanja. Vendar pa je deliberativna vrednost omenjenih dveh institucij neposredne demokracije močno omejena. V primeru obeh je možno predvsem razpravljanje o razlogih in posledično opredeljevanje za ali proti predlagani vsebini v celoti, saj je le-ta vnaprej oblikovana in zaprta za nadaljnjo razpravo. Sta pa omenjeni obliki sprejemanja političnih odločitev pomembni, saj nakazujeta možnost delovanja neposredne oblike demokracije v praksi. To se predvsem kaže v državi, kot je Švica, kjer občuten odstotek zavezujočih političnih odločitev sprejemajo preko takšnih neposrednih načinov odločanja.

Tudi mediacija in deležniške institucije so po svoji naravi bolj kot oblikovanju zavezujočih političnih odločitev namenjene sprejemanju končnih odločitev. Mediacija, kot specifično sredstvo razreševanja sporov in nesoglasij, lahko modelu deliberativne demokracije, v katerem je končno soglasje predvsem zaradi pluralnosti mnenj velikokrat težko dosegljivo, ponudi neprecenljivo orodje za iskanje in sprejemanje končnih odločitev po opravljenem postopku oblikovanja političnih odločitev ali na njegovih različnih fazah, ko je zaradi nadaljevanja ali zaključka odločevalskega procesa

potrebno zблиževanje različnih pogledov in stališč. Mediacija v tem procesu lahko pripomore kot orodje za iskanje kompromisnih rešitev ali novih perspektiv, ki ustrezajo zagovornikom različnih pozicij. S svojo dobro prakso razreševanja sporov in sprejemanja odločitev znotraj obstoječe institucionalne strukture nam ponuja neprecenljive izkušnje in znanje, ki jih je nedvomno mogoče izkoristiti tudi v prid modelu deliberativne demokracije. Njen potencialni prispevek je še večjega pomena, če se zavedamo, da je dejanska zmožnost doseganja soglasja znotraj pluralnih sodobnih družb, v katerih se običajno išče odgovore na kompleksne družbene probleme, večkrat naključna in v praksi izjemno težko neposredno dosegljiva. Mediacija se že danes uspešno uporablja predvsem v primerih oblikovanja in sprejemanja odločitev, ki zadevajo razreševanje okoljskih vprašanj, in se je tako že izkazala kot nedvomno uspešna.

Največje upe pa obravnavani model demokracije polaga na deliberativni forum, ki se nam ponuja kot orodje (ali institucija) neposredne demokracije. Deliberativni forum se opisuje kot prostor, znotraj katerega poteka konstantna razprava med člani posamezne politične skupnosti, ki omogoča razpravo o relevantnih političnih vprašanjih.

Poglajen (2005, 15) ugotavlja, da je tovrstni forum v osnovi »stična točka treh ključnih segmentov politike: ljudstva kot vrhovnega suverena, politikov kot njegovih političnih predstavnikov in stroke kot tistega segmenta družbe, ki je edini sposoben teoretsko-analitskega razčlenjevanja kompleksnih političnih, ekonomskih in socialnih problemov.« Pri soočanju različnih mnenj omenjenih treh vključenih skupin je pomembno, da gre pri soočanju mnenj in pogledov za simbiotično sodelovanje z namenom iskanja skupne rešitve. To sodelovanje mora biti vzpostavljeno na dejanski enakosti posameznih delov odločevalskega trikotnika in ne na tekmovanju med posameznimi izpostavljenimi alternativami.

Deliberacija lahko znotraj takšnega modela poteka v okviru posameznega ali več področno opredeljenih forumov, ki so lahko stalni ali pa so vzpostavljeni začasno, za reševanje točno določenih, časovno omejenih družbenih situacij. Izrednega pomena je tudi, da so pravila njihovega delovanja v skladu z načeli pravne varnosti vnaprej natančno opredeljena, in sicer na način, ki lahko zagotavlja potrebne vedenjske standarde in kulturo dialoga ter na način, ki omogoča vsem udeležencem razprave

enakovredno nastopanje (neomejen pristop) in izražanje svojih mnenj, pogledov in preferenc.

Jay Bergman navaja štiri proceduralne minimume, ki morajo biti ob oblikovanju deliberativnih forumov upoštevani, če želimo, da ti lahko učinkovito in nemoteno izpolnjujejo svoje poslanstvo:

- Pravilo kvantitete zagotavlja, da govorniki poudarijo vse relevantne podatke, ki bi lahko vplivali na sprejem posamezne odločitve. S skladu s tem pravilom ne sme biti posameznim govornikom sistemsko omogočeno, da bi imeli za izražanje svojih preferenc večje možnosti, in nasprotno, da bi bilo nekaterim onemogočeno enakovredno sodelovanje v deliberaciji.
- Pravilo kvalitete določa želeno oblikovanje misli, znotraj katerega morajo biti trditve govornika podkrepjene z dejstvi. Posameznim mnenjem mora biti tudi onemogočeno, da bi *a priori* zavračala pomen mnenj ostalih govornikov, saj s tem preprečimo njihovo kakovostno soočanje in premišljanje. Bistvo deliberativnega modela komunikacije je namreč ravno v tem, da omogoča medsebojno razumevanje različnih mnenj in pogledov ter dopušča možnost, da posamezni udeleženci tekom procesa oblikovanja odločitev svoje in tuje poglede reflektirajo in skozi proces refleksije eventualno obstoječe poglede tudi spremenijo.
- Pravilo relevantnosti zahteva selekcijo argumentov in ohranjanje potrebnega fokusa. To omogoča tako časovno racionalizacijo samega procesa kot tudi dvig njegove kakovosti. Onemogoča pa, da bi v primeru iztrošenja argumentov za lastne preferenčne poglede načelo argumentacije zamenjala taktika oddaljevanja od problematike in preusmerjanja pozornosti.
- Zadnje pravilo splošne olike pa postavlja zahtevo po visoki kulturi govora, kratkosti in jedrnatosti misli in zahtevo po izogibanju cinizmu in večpomenskosti misli. (Bergman v Poglajen 2005, 16)

Deliberativni forum s tem zagotavlja tako postopkovno kot tudi participativno enakost v procesu oblikovanja političnih odločitev. Ta mora biti skladu z načeli deliberativne demokracije zagotovljena vsem, ki jih oblikovanje odločitev zadeva, saj je lahko le tako zagotovljena njihova večja legitimnost, ki je osnova demokratičnega odločanja.

3.4 Odločanje v modelu deliberativne demokracije

3.4.1 Kritika agregacijskih modelov odločanja

Teorija liberalne demokracije že od samih teoretskih začetkov prisega na prevajanje individualnih preferenc in interesov v politične odločitve s pomočjo različnih agregacijskih modelov. Zagovorniki tovrstnih modelov namreč verjamejo, da je s pomočjo glasovalnih mehanizmov omogočena pravična transformacija partikularnih, individualnih interesov v občo voljo. Vse več zagovornikov deliberacije je v zadnjem času pričelo sprejemati tovrstne mehanizme prenosa, saj se je še do nedavnega zdelo, da kljub določenim pomanjkljivostim agregacijskega sprejemanja zavezujočih odločitev ne obstaja alternativa, ki bi lahko pravičneje zastopala voljo posamičnih delov družbe v končnih rešitvah. V pričujočem poglavju bom zato najprej izpostavil določene pomanjkljivosti in nekonsistentnosti obstoječih, na agregaciji posameznih preferenc osnovanih modelov odločanja, kasneje pa bom prešel na njim nasprotne modele, ki zagotavljajo bistveno drugačne postopke za oblikovanje skupne volje.

Najobsežnejšo kritiko obstoječih modelov demokratičnega odločanja so proizvedli predstavniki teorije racionalne (rational choice theory) in teorije socialne izbire (social choice theory). Teorija racionalne izbire proučuje, kaj se zgodi, ko posameznik zapusti trg in prične svoje prednosti iskati skozi polje politike. Posameznika vidijo kot racionalnega egoista, ki ga skrbi le povečevanje lastnih koristi. Takšno obnašanje tako ne pomeni nič dobrega za politiko, saj pomeni postavitev individualnih interesov pred družbene. (Dryzek 2000, 31-32) To pa je v nasprotju z liberalno teorijo države kot akterja, ki preprečuje Lockovo stanje *homo homini lupus* in naj bi zagotavljala vsem svojim državljanom enake izhodiščne možnosti za življenje. Problem, ki se vzporedno pojavi, je v tem, da tovrstni posamezniki skozi proces političnega udejstvovanja niso pripravljeni spreminjati svojih preferenc in ciljev, kar je neposredno v nasprotju s teorijo deliberativne demokracije, ki je osnovana na predpostavki, da so posamezniki skozi deliberacijo sposobni spreminjati svoje poglede in interese. (Dryzek 2000, 32)

Kar je v luči preučevanja transformacijskih mehanizmov na tem mestu pomembno, je to, četudi se ne strinjamo z dopustnostjo zasledovanja posameznikovih koristi in ustvarjanja komparativnih prednosti skozi politiko, da agregacijski mehanizmi zaradi možnosti preglasovanja ne omogočajo njihovega upoštevanja v končni odločitvi. Če namreč v skladu z načeli pravičnosti posamezni glasovi štejejo enako, je posamezniku skozi glasovalne mehanizme onemogočeno zasledovanje osebnih interesov in koristi. Kljub zavedanju o delni paradoksalnosti tovrstne ugotovitve pa po mojem mnenju učinkovito prikazuje nezmožnost volilnih mehanizmov po upoštevanju posameznih interesov v končni odločitvi. Kot sem ugotavljal že v prejšnjem poglavju, služijo predvsem doseganju odločitve skozi proces njihovega filtriranja, redčenja in izrinjanja in so zaradi tega, čeprav so časovno učinkoviti, dokaj nepravični. Čeprav je zaradi povedanega onemogočeno načelno zблиževanje pogledov med obema teorijama deliberativne demokracije in racionalne izbire, pa je obema skupno zavračanje agregacijskega modela odločanja, kar lahko v prihodnje prva s pridom izkoristi.

Podobno mnenje o agregacijskih modelih odločanja zagovarjajo tudi predstavniki teorije socialne izbire. Slednje ne zanima obnašanje posameznika kot političnega akterja, temveč svoje preučevanje usmerja izključno v logiko postopkov izbire in normativno zaželenost alternativnih mehanizmov odločanja. Samo obnašanje posameznikov pa vendar ni popolnoma nepomembno, saj je glavna teza omenjene teorije v dejstvu, da so vsi agregacijski mehanizmi ranljivi za strateško manipulacijo izidov, ki jih proizvajajo. (Dryzek 2000, 33)

Brennan in Lomasky ugotavljata, da se posamezniki ob oddajanju svojega glasu ne bodo obnašali strateško v primerih, ko na volitvah sodelujejo v dovolj velikem številu. Ob relativno velikem številu glasov je namreč možnost odločilnega glasu zmanjšana proti neskončnosti. Zato ni razlogov za strateško glasovanje. Vendar ugotovitev ne razrešuje problemov agregacijskih mehanizmov, ki jih predstavlja teorija socialne izbire, prav tako pa ne predpostavlja predglasovalnih aktivnosti politikov, aktivistov in lobistov. (Dryzek 2000, 34) Podobnemu primeru smo bili priča tudi na slovenskih parlamentarnih volitvah 2008, ko so se glasovi večjega števila volivcev iz strateških razlogov selili od manjših proti večjim sorodnim političnim strankam, torej k t.i. »*second best*« izbiri.

Temelj teorije socialne izbire o problematiki glasovalnih mehanizmov predstavlja delo Kennetha Arrowa. Arrow je dokazal, da je nemogoče oblikovati agregativni mehanizem prevajanja posameznih preferenc v kolektivno sprejemljivo odločitev, ki bi lahko istočasno zadostil petim pogojem:

- Pogoj soglasnosti pravi, naj bo vsaka nenasprotovana individualna izbira umeščena v skupno odločitev.
- Pogoj »nediktatorstva« pravi, da končna izbira ne sme biti podrejena vplivu nobenega posameznika.
- Pogoj tranzitivnosti pravi, da, če je kolektivno A bolj zaželen od B in B bolj od C, mora biti A bolj zaželen od C.
- Četrty pogoj zahteva, da ni omejitve preferenc, ki jih imajo lahko posamezniki do danih alternativ.
- Pogoj neodvisnosti od nepomembnih alternativ pa zahteva, da skupnostna izbira A pred B ne sme biti odvisna od vpeljave možnosti C.

Posledica Arrowovega teorema je, da je nemogoče oblikovati agregacijski mehanizem, ki ne bi omogočal manipulacije agende ali izidov v korist nekaterih igralcev. Primer tovrstne manipulacije predstavlja primer, v katerem se po glasovalnem sistemu izbira med tremi možnostmi, med katerimi bi bila v soočenju A in B izbrana možnost A, v soočenju B in C možnost B in v soočenju A in C možnost C. Takšen primer izbire je imenovan paradoks kroženja. Glede na Arrowova dognanja je v takšnih primerih izid odvisen izključno od izbire ustreznega mehanizma. (Dryzek 2000, 34-35)

Izhajajoč iz ugotovitev Kennetha Arrowa, je William Riker izpeljal trditev, da ne obstaja splošna volja, ki je neodvisna od (agregacijskega) mehanizma, s katerim jo merimo. Različni mehanizmi bodo namreč vedno proizvajali drugačne rezultate kolektivne izbire, čeprav se distribucija posameznih preferenc ne bo spremenila. Zato po njegovem mnenju ni mehanizma, ki bi bil bolj zaželen od drugih. Če k temu dodamo še ugotovitve McKleveyja, ki dokazuje, da se že izredno rahle spremembe v preferencah posameznikov lahko odrazijo v bistvenih spremembah kolektivne odločitve, je teorija socialne izbire dokazala, da glasovanje kot sredstvo za oblikovanje splošne volje ni le brez pomena, ker proizvaja arbitrarne rezultate, temveč je tudi izjemno nestabilno in netočno. Zato Riker ugotavlja, da je edina korist, ki jo imamo od uporabe katerega koli agregacijskega mehanizma, le, da omogoča občasno zamenjavo tiranov na oblasti in

tako vzpostavlja tezo teorije socialne izbire o obstoju minimalne demokracije. (Dryzek 2000, 35-36)

3.4.2 Razreševanje problemov agregacije skozi deliberativne procese

Teorija deliberativne demokracije si trenutno še ni enotna, ali naj svoj koncept odločanja, naslonjenega na konsenz in soglasje, dopolni z agregacijskimi mehanizmi ali naj jih povsem izključi iz svojega nadaljnega premišljevanja. Glasovanju ob koncu deliberacije, ki bi pripomoglo k hitrejšemu sprejemu rešitve, so naklonjeni predvsem teoretiki, ki jim je bližja asimilacija deliberacije znotraj obstoječega liberalnega modela demokracije. Zato se je deliberativna demokracija znašla na razpotju, na katerem se mora odločiti, po kateri poti bo nadaljevala razvoj svojih idej.

Vendar pa lahko ugotovim, da je glede na dognanja teorij socialne in racionalne izbire jasno, da obstaja velika potreba po nadaljnjem iskanju mehanizmov demokratičnega odločanja, ki niso utemeljeni na agregacijskih postopkih. Zato je obrat k deliberaciji, ki izhoda iz pat pozicije vidi v oblikovanju mehanizmov, utemeljenih na doseganju razumnega soglasja, nujen. Predstavniki teorije racionalne izbire postavljajo vprašanje o mejah, na komunikaciji utemeljenih postopkov odločanja, saj trdijo, da sam govor ne razlikuje med resnico in lažjo. Austin-Smith, predstavnik teorije racionalne izbire, verjame, da sam govor niti ne vsebuje sposobnosti spreminjanja preferenc udeležencev komunikacijske situacije. Zanj je pomemben le kot medij posredovanja informacij, ki pa ga posamezniki zaradi strateškega obnašanja uporabljajo na selektiven in manipulativen način z namenom prepričevanja. Austin-Smith pravi, da je govor potencialno vpliven le do mere, ko mu uspe spremeniti prepričanje poslušalcev o tem, kakšne posledice prinaša določena akcija. Poslušalci, ki so sami prav tako racionalno strateški akterji, se tega problema zavedajo in se na podlagi lastnih sklepov odločajo, ali bodo govorcem verjeli ali ne. Ker se govorci tega zavedajo, podajajo informacije na selektiven in manipulativen način, pri čemer morajo paziti le, da ohranjajo svojo kredibilnost. (Dryzek 2000, 36-37)

Problem strateškega nastopanja in selektivnega podajanja informacij ima zato za posledico, da deliberacija po mnenju predstavnikov teorije racionalne izbire ne more

zagotoviti povečanega prevajanja individualnih interesov v kolektivne odločitve, saj jih zavajajoča komunikacija navaja k sprejemanju odločitev, ki jih s popolnejšimi informacijami ne bi nikoli sprejeli.

Vendar ima teorija Austina-Smitha določene pomanjkljivosti, zaradi katerih obstaja verjetnost, da deliberacija sama po sebi še lahko prinese pozitivne rezultate znotraj svojega modela odločanja. Njegova teza o nezmožnosti spreminjanja preferenc posameznikov skozi proces deliberacije se pravzaprav nanaša na nezmožnost spreminjanja posameznikovih interesov. Ti so vsekakor bolj stabilni in malo verjetno je, da bi se zaradi informacij zlahka spremenili, čeprav je formulacija o njihovi absolutni nespremenljivosti po mojem mnenju še vedno preveč toga in nerealna. Preference se po drugi strani nanašajo na pot, po kateri posameznik lahko doseže zastavljene cilje in izpolni svoje interese. Možnih poti pa je lahko vedno več. Le-te tudi niso vedno strogo hierarhično rangirane v smislu ustreznosti za posameznika. Na podlagi popolnejših informacij je le-ta lahko soočen z več rešitvami, ki enako dobro zasledujejo njegove interese. Zato se ne zdi nerealno pričakovanje, da je preference oziroma odločitev o poti, po kateri naj posameznik zasleduje svoje cilje, moč spremeniti na način, ki omogoča doseganje »delovnega« soglasja, ki posledično omogoča strinjanje oziroma poenotenje okoli določene rešitve.

Tudi teza, da je govor cenjen, ker ne razlikuje med resnico in lažjo, zaradi česar za govorca ni posledic, če laže, je preveč poenostavljena. Sloni namreč na domnevi, da je politična interakcija enkraten dogodek, čeprav vemo, da temu ni tako. Če bodo naslovniki govorca ujeli na laži, to namreč zanj pomeni izgubo kredibilnosti. Ta pa je po Austin-Smithu ključnega pomena, če želi, da mu naslovniki sporočila v prihodnje še verjamejo. Prav tako Austin-Smith politično komunikacijo postavlja v situacijo med enim govorcem in enim poslušalcem, kar pa je daleč od realnosti. Število govorcev in poslušalcev v procesu deliberacije je zaradi njene postavitve v javno sfero izjemno veliko, kar omogoča predstavljanje informacij iz številnih virov, njihovo večjo pestrost ter dovolj veliko število udeležencev, da je omogočeno njihovo preverjanje in preverjanje medsebojne kredibilnosti. (Mackie v Dryzek 2000, 37)

Očitno je, da Austin-Smithove predpostavke slonijo na trenutnih komunikacijskih modelih, v katerih komunikacija teži k temu, da ostaja enosmerna. To ugotavljam na

podlagi dejstva, da imajo v obstoječih političnih situacijah nekateri posamezniki večjo možnost podajati svoja mnenja in igrati vlogo govorcev kot drugi, pri čemer je večina v odnosu obsojena na vlogo poslušalca in nima možnosti izraziti svojih mnenj, predstaviti lastnih interesov in aktivno sodelovati v formalni razpravi. Po drugi strani pa deliberacija že v izhodišču predpostavlja model široke dvosmerne komunikacijske situacije, v kateri ima vsak udeleženec enake možnosti biti tako poslušalec kot tudi govorec.

Dolgo je bila teorija deliberativne demokracije, v želji po premostitvi pomanjkanja legitimnosti in pravičnosti v liberalnem modelu sprejetih odločitev, preveč usmerjena v same postopke njihovega oblikovanja in je zanemarjala oblikovanje postopkov njihovega končnega sprejema. Zaradi tega so mnogi kritiki deliberativno demokracijo zlahka predstavili kot nepopolno demokratično teorijo. Saward ugotavlja, da je potrebno, ne glede na to, koliko deliberacije je opravljene, na koncu prešteti mnenja, če želimo doseči končno odločitev. Noben resen demokratičen model po njegovem ne more zavrniti agregacije. Podobnega mnenja je tudi Przeworski, ki pravi, da »želijo teoretiki deliberacije preprosto odmisлити vulgarno dejstvo, da se deliberacija konča z glasovanjem. Zato je glasovanje in ne razprava tisto, ki pooblašča vlade, da vladajo.« Če pa v deliberativno demokracijo vključimo glasovanje, pa postane ta zopet ranljiva za že izpostavljene kritike teorije socialne izbire. (Dryzek 2000, 38-39)

Kaj pa, če deliberacija zavrne agregacijo kot mehanizem za sprejemanje odločitev? Še vedno je nesporna kvaliteta deliberacije, da omogoča povečanje zavedanja posameznikov o dimenzijah problema, ki jim je predstavljen. Vendar obstajajo tudi druge prednosti deliberativnega odločanja, ki presegajo pomanjkljivosti agregacijskih modelov in presegajo nestabilnost in arbitrarnost odločitev, ki jih slednji prinašajo.

Zamislimo si naslednji problem. Pred seboj imamo neizkoriščen prostor v središču mesta. Možnosti, ki se pojavijo na mizi, so izgradnja parka, nakupovalnega središča ali zapora. Prva tretjina volivcev je okoljsko osveščenih in bi zato izbrala park pred zaporem pred nakupovalnim središčem, ki bi dodatno povečalo promet v okolici in obremenilo okolje. Druga tretjina se boji kriminala in bi zato podprla izgradnjo zapora pred nakupovalnim središčem pred parkom, ki bi lahko stopnjo kriminala še povečal. Tretjo tretjino pa zanima predvsem materialna kakovost življenja in bi zato izbrala

nakupovalno središče pred parkom pred zaporom. Problem glasovanja je v tem, da postavljamo tri kolektivno enako zaželene rešitve v eno glasovanje, izid pa je zato odvisen izključno od izbranega načina agregacije glasov. Deliberacija nam v tem primeru lahko pomaga z osvetljevanjem interesov in pogledov zagovornikom vseh treh možnosti, od tod naprej pa iščemo nadaljnje možnosti za oblikovanje skupne rešitve, pri čemer deliberacija ne izključuje niti možnosti iskanja novih alternativ niti razširitve obstoječih dimenzij, poleg tega pa omogoča izpostavljanja pomislekov, preseganja razlogov zanje in izpostavljanje skupnih stičišč posameznih interesov. Agregacijski mehanizmi tega ne morejo zagotoviti. Nestabilnost in arbitrarnost odločitve je zato v primeru deliberacije veliko manj verjetna. (Dryzek 2000, 40-41)

Zaradi povečevanja števila dimenzij in možnosti za rešitev problema se zdi, da vnaša v postopek reševanja problemov nepotrebno kompleksnost izbire. Vendar takšna kompleksnost ni niti nepotrebna niti ni nerazrešljiva, temveč je celo, kot dokazuje James Bohman v svojem delu *Public deliberation*, nujna posledica demokratičnosti odločanja.

Deliberacija svojo bistveno komparativno prednost nasproti agregacijskim modelom sprejemanja odločitev poleg omenjenega postopka širjenja polja odločanja omogoča tudi s pomočjo postopka njegovega omejevanja. Sposobnost sporazumevanja in končnega doseganja soglasja je pogosto omejena prav z dejstvom, da se od odločevalcev zahteva, da odločajo o že izoblikovanih predlogih, brez možnosti prespraševanja njihovih komponent in posameznih delov. V takšnih postopkih odločanja, vzemi ali pusti, je namreč rešitev mogoče sprejeti le s preglasovanjem, doseganje soglasja pa ni mogoče. Zato je za doseganje soglasja izjemnega pomena sposobnost deliberacije po oženju, širjenju in prestavljanju fokusa med različnimi dimenzijami in deli problema. To namreč omogoča postopno zблиževanje stališč, in kar je še pomembneje, daje posameznikom možnost po nadaljnjem zasledovanju njihovih interesov. Omogoča pa tudi osvetljevanje razlogov za posamezne pozicije, ki so pogosto lahko rezultat latentnih dimenzij, ki posledično onemogočajo doseganje soglasja.

Doseganje končne rešitve skozi načine, ki so alternativni agregaciji, in njeno potiskanje v ozadje nam omogoča bistven ontološki premik v našem dojetju demokracije. Ta premik nam omogoča iskanje kolektivne rešitve skozi razumsko soglašanje (*reasoned*

agreement), namesto s pomočjo preglasovanja. Razumsko soglašanje pogosto napačno zamenjuje s pojmom konsenza, ki pa pomeni ne le strinjanje o kolektivni izbiri, temveč tudi o isti normativni podlagi te izbire. (Dryzek 2000, 47) S postavljanjem konsenza kot ideala, ki ga je potrebno zasledovati v luči pravičnosti, je bila dolgo obremenjena tudi deliberativna demokracija. Med drugim ga je v ospredje dolgo postavljala tudi eden od njenih glavnih predstavnikov Juergen Habermas, ki pa je nazadnje vseeno ugotovil, da lahko le-ta ostane zgolj regulativni ideal, h kateremu naj deliberativna demokracija stremi, čeprav ga v praksi ne more doseči (Habermas v Dryzek 2000, 47).

Po mnenju Grahama Smitha se v teoriji deliberativne demokracije nasploh preveč pričakuje od konsenza kot idealnega koncepta odločanja. Čeprav izjemno pomemben, je konsenz, glede na mnenjski in vrednostni pluralizem znotraj sodobnih družb, težko dosegljiv ideal. (Lukšič 2005, 241-242) Vendar nezmožnost vsakokratnega oblikovanja konsenza še ne pomeni, da je zato znotraj procesa deliberativnega oblikovanja političnih odločitev onemogočeno tudi doseganje zadovoljive stopnje strinjanja in medsebojnega razumevanja. Medsebojno razumevanje kot ključni produkt procesa deliberacije namreč omogoča, da se določene odločitve lahko sprejme kot primerne, čeprav ne obstaja možnost poenotenja preferenc okoli skupne točke, posledične unifikacije in konsolidacije posameznih interesov, se pravi, da za njihovo sprejetje v danem trenutku konsenz ne obstaja.

Zagovorniki liberalnega modela demokracije nezmožnost vsakokratnega doseganja konsenza izpostavljajo kot argument o nepotrebnosti uvedbe deliberativnega modela. Po njihovem mnenju je zaradi tega po vsaki deliberaciji še vedno potrebno glasovanje kot način izbiranja določitve končne odločitve. Vendar konsenz ni več osrednje vodilo deliberativnega modela demokracije. Kot že omenjeno, ga je namreč nadomestil pojem razumsko soglasje, ki pa ne predpostavlja tako minimalistične dikcije. V skladu s teorijo sprejemanja kolektivnih odločitev skozi koncept strinjanja je namreč posameznim udeležencem komunikacijske situacije omogočeno, da posamezne rešitve sprejmejo zaradi različnih razlogov, a vseeno ohranjajo strinjanje o poti, ki jo rešitev nakazuje. (Dryzek 2000, 48)

Tovrsten koncept strinjanja pa predstavlja dovolj dobro osnovo, da ga je mogoče kot delovno načelo vnesti v diskurzivne oblike, ki so se že izkazale za uspešne v številnih

problemskih področjih. Dryzek navaja primer iz okoljevarstvene prakse, ko je sprva nenavdušen onesnaževalec, ki se je bal povečanja svojih stroškov zaradi čiščenja emisij, kasneje spremenil svoje mnenje, ko je interese okoliških prebivalcev po čistejšem okolju združil z lastnimi interesi promocije kot okolju prijaznega podjetja. Strinjanje o meri reševanja problema je bilo lahko doseženo kljub v izhodišču različnim interesom ene in druge strani. V drugih primerih so se na primer podobni problemi rešili, ko so podjetja spoznala, da onesnaževanje pomeni neekonomično porabo lastnih virov. Številni primeri o izkušnjah diskurzivnih praks za razreševanje medsebojnih nesoglasij, kot so mediacije in posredovanja, kažejo, da se bojazni teorije racionalne izbire o strateški mahinaciji postopkov v praksi ne uresničujejo. Sposobnost doseganja soglasja kot mehanizma oblikovanja skupne volje se je tako že izkazala za realno možnost v postopkih, ki vključujejo manjše število udeležencev, ki se lahko srečajo iz oči v oči. (Dryzek 2000, 49)

Kljub dosednji praktični omejenosti na majhne skupine pa z razvojem informacijsko-komunikacijskih tehnologij mehanizem soglasja lahko uporabimo tudi za sprejemanje političnih odločitev na nacionalni in celi nadnacionalni ravni. Razvoj interneta kot komunikacijskega medija in internetnih forumov kot komunikacijskih orodij nam omogoča, da v praksi presežemo omejitve za uvedbo deliberacije v teritorialno in po številu prebivalcev obsežnih sodobnih družbah. Internet namreč spreminja tradicionalno dožemanje prostora in časa ter tako odpravlja z le-tem povezane omejitve. V dobi internetnih forumov namreč ni več nemogoče voditi komunikacijskega procesa milijonskih populacij in pri tem zagotavljati enakega dostopa do razprave. S tem so prav tako odpravljeni še zadnji zadržki za povečanje izvajanja neposredne demokracije, ki obstajajo že od časov J. S. Milla in njegovih sodobnikov in na podlagi katerih je bil med drugim tudi oblikovan sistem političnega predstavništva.

5 SKLEPNE UGOTOVITVE

Skozi svoja raziskovanja sem v diplomskem delu poskušal prikazati svež pogled na demokratično ureditev, kot ga vidi in zagovarja teorija deliberativne demokracije. Ker zaradi svojega kritičnega pogleda dokaj nekompromisno presoja določene sestavine sodobnih demokratičnih političnih sistemov, ni presenetljivo, da je izzvala burna nasprotovanja tako politične javnosti kot tudi dela stroke, ki je prepričan, da liberalni, na predstavnih osnovan model demokracije, ponuja najboljši sistem za zagotavljanje interesov posameznika in družbe.

V prvem poglavju sem prikazal idejno podlago tako same demokracije in liberalizma kot tudi njune spojitve v predstavnisko demokracijo. Ideja demokracije predpostavlja, da so prav vladani tisti, ki so sposobni najbolje urejati stvarnost, v kateri živijo. Liberalizem, ki se postavlja za zaščitnika pravic in svobode posameznika, to idejo izjemno dobro dopolnjuje, saj s svojim univerzalističnim gledanjem preprečuje diskriminacijo in zapostavljenost enega posameznika pred drugim. Vendar sem ugotovil, da praktična združitev ideje liberalizma in demokracije ne odslikava idealnega stanja, ki ga zagovarjata. Največji del kritike lahko pripišem vnosu političnega predstavnštva v enačbo, ki v že tako težavno oblikovanje obče volje vnaša še interese posledično oblikovanih političnih organizacij, vzporedno pa ustvarja dejansko neenakost vseh v dostopu do institucij, znotraj katerih se oblikujejo in končno sprejemajo zavezujoče politične odločitve. Čeprav bi sicer lahko izhajali iz prepričanja, da politične stranke omogočajo organiziranje posameznikov z enakimi političnimi interesi in njihovo uspešnejše nastopanje v odločevalskih institucijah, pa sta njihov lasten razvoj in notranja organizacija dokazala, da omogočajo tudi redukcijo posameznih interesov skozi sistemske in normativne omejitve, ki so si jih močne politične opcije zgodovinsko zagotovile. Zaradi teženja k oblikovanju večinskih vlad, borbe za ponovno izvolitev in nenehnega pridobivanja posameznih volivcev, je onemogočena plodna deliberacija, ki jo liberalni model demokracije sicer načeloma preferira in zahteva.

Teorija deliberativne demokracije se je v svoji temeljni zahtevi po povečanju politične participacije, torej v zahtevi, da se v proces oblikovanja in sprejemanja političnih

odločitev pripusti tiste, ki jih te odločitve zadevajo, znašla pred problemom, kako v areni neskončnega mnenjskega in interesnega pluralizma, ki jo sama predpostavlja, zagotoviti postopke in mehanizme, ki bodo v praksi omogočali ustvarjanje potrebnega soglasja za sprejemanje političnih odločitev. Kljub skepsi nekaterih teoretikov o neizvedljivosti modela znotraj obsežnih in kompleksnih sodobnih družb je danes jasno, da sodobne komunikacijske tehnologije, kot je internet, omogočajo izvedbo komunikacijske prakse na nivoju tako nacionalnih kot tudi nadnacionalnih političnih tvorb. S pomočjo inovativnih komunikacijskih modelov, ki jih deliberativna demokracija lahko išče v praksi mediacije in deležniških institucij, pa je omogočeno tudi razreševanje kompleksnih in s pluralizmom mnenj obremenjenih družbenih vprašanj.

Temeljna predpostavka deliberativne demokracije je, da so posamezniki, ki stopajo v proces deliberacije, sposobni in pripravljeni spremeniti svoja mnenja in preference, ki jih bodo nazadnje pripeljali do uresničitve njihovih interesov. Vendar ta predpostavka, kot sem skozi pisanje diplomskega dela ugotovil, omogoča šele začetno verjetnost, da je deliberativna demokracija sploh mogoča. Ničesar pa ne pove o tem, kako se odločitve dejansko sprejemajo. Za orodje, ki omogoča sprejemanje političnih odločitev, bi si lahko nedvomno izbrala enega od sistemov glasovanja, za katere pa je teorija socialne izbire, kot prikazuje primer Arrowega teorema, dokazala, da proizvajajo nestabilne in arbitrarne rezultate, ki jih vsekakor ne moremo enačiti z demokratičnimi. Kljub prikazanim pomanjkljivostim še vedno omogoča vzdrževanje sedanje stopnje pravičnosti sprejetih odločitev in obenem zadovoljuje zahtevo deliberativne demokracije po vključenosti državljanov v proces oblikovanja političnih odločitev.

Končno pa teorija deliberativne demokracije ponuja tudi svoje, agregacijskim nasprotne mehanizme prenosa obče volje iz javne sfere v politične odločitve. Takšne diskurzivne prakse namreč omogočajo oblikovanje procesov za doseganje soglasja in strinjanja, ki bi, če bi bili izvajani, lahko pomenili bistveno novost v dojetju prenosa mnenj posameznikov v kolektivno sprejeto mnenje. Kot povedano ob koncu drugega poglavja tovrstne metode že proizvajajo presenetljive učinke skozi prakso mediacije, državljanskih porot, Fishkinovih deliberativnih raziskav javnega mnenja in drugih.

V diplomskem delu sem potrdil svoje izhodiščno prepričanje, da obstoječi model liberalne demokracije ne zagotavlja zadostne stopnje politične participacije državljanov. Skozi svoje raziskovanje problema sem prišel celo do spoznanja, da jo celo zavira, saj ustvarja pogoje neenakih možnosti za dostop do odločevalskih političnih institucij. Ugotovim lahko tudi, da so obstoječi mehanizmi, ki zagotavljajo prenos partikularnih volj v obče obvezujoča pravila, ki jih vzpostavljajo državne institucije, pomanjkljivi in zato neustrezni. Zato so zahteve teoretikov deliberativne demokracije po ponovnem premisleku modela demokracije povsem upravičene, njihova razmišljanja pa ponujajo primerne odgovore na vprašanje, kako nekonsistentnosti preseči in vzpostaviti pravičnejši družbeni sistem. Nekatera vprašanja, ki so se mi porajala med raziskovanjem, pa žal ostajajo neodgovorjena. Med drugim tudi časovna dimenzija postopka deliberacije, v katerem bi se sprejemale odločitve ter kako bi posamični sistemi neposredne deliberativne demokracije delovali na mednarodni ravni v odnosih z državami, ki bi še vedno sprejemale model predstavniške demokracije. Preuranjeno in nesmiselno bi bilo namreč na takšna vprašanja podajati pozitivne ali negativne odgovore, saj mislim, da bi se lahko le-ti izkristalizirali šele skozi praktično izvajanje. V tem smislu je ideja o deliberativni demokraciji podobna Schroedingerjevi mački, za katero ne moremo reči, da je živa ali mrtva, dokler ne odpremo škatle, v katero je zaprta.

6 LITERATURA

1. Bohman, James. 1996. *Public Deliberation: Pluralism, Complexity and Democracy*. Cambridge in London: MIT Press.
2. Christiano, Thomas. 1997. The Significance of Public Deliberation. V *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, ur. James Bohman in William Rehg, 243-277. Cambridge: MIT Press.
3. Della Porta, Donatella. 2003. *Temelji politične znanosti*. Ljubljana: Založba Sophia.
4. Dryzek, John S. 2000. *Deliberative Democracy and Beyond*. New York: Oxford University Press.
5. Elster, Jon. 1998. Introduction. V *Deliberative Democracy*, ur. Jon Elster, 1-18. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Eriksen, Erik Oddvar. 2000. The European Union's democratic deficit. V *Democratic Innovation: Deliberation, Representation and Association*, ur. Michael Saward, 53-65. London, New York: Routledge.
7. Fink-Hafner, Danica. 2001. *Politične stranke*. Ljubljana: FDV.
8. Fishkin, James S. 1991. *Democracy and Deliberation: New Directions for Democratic Reform*. New Haven in London: Yale University Press.
9. Grad, Franc, Igor Kaučič, Ciril Ribičič, Ivan Kristan. 1996. *Državna ureditev Slovenije*. Ljubljana: ČZ Uradni list Republike Slovenije.
10. Held, David. 1989. *Modeli demokracije*. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS.
11. Jamnik, Anton. 1998. *Liberalizem in vprašanje etike*. Ljubljana: Nova revija.
12. Krašovec, Alenka. 2000. *Moč v političnih strankah: Odnosi med parlamentarnimi in centralnimi deli političnih strank*. Ljubljana: FDV.
13. Lukšič, Andrej. 2005. Elektronska demokracija na lokalni ravni v Sloveniji – poskus konceptualizacije. V *Lokalna demokracija II: Uresničevanje lokalne samouprave v Sloveniji*, ur. Marjan Brezovšek in Miro Haček, 229-250. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
14. Nino, Carlos Santiago. 1996. *The Constitution of Deliberative Democracy*. New Haven in London: Yale University Press.

15. Pinter, Andrej. 2002. Od modernih k deliberativnim predstavam o mnenjskih procesih. *Družboslovne razprave* 18 (41): 171-189. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr41Pinter.PDF> (14. maj 2009)
16. Pinter, Andrej. 2004. Proceduralizem in integrativnost v javnem razpravljanju. *Javnost* 11 (5): 47-60. Dostopno prek: http://www.javnostthepublic.org/media/datoteke/06_pinter_novi.pdf (14. maj 2009)
17. Poglajen, Črt. 2006. *Iskanje modela deliberativne demokracije*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
18. Rizman, Rudi. 1992. Intelektualni temelji liberalizma. V *Sodobni liberalizem*, ur. Rudi Rizman, 15-33. Ljubljana: Krt.
19. Saward, Michael. 2000. Less that meets the eye. V *Democratic Innovation: Deliberation, Representation and Association*, ur. Michael Saward, 66-77. London, New York: Routledge.
20. Smith, Graham. 2000. Toward Deliberative Institutions. V *Democratic Innovation: Deliberation, Representation and Association*, ur. Michael Saward, 29-39. London, New York: Routledge.
21. Sovdat, Irena. 2008. *Deliberativna demokracija kot kritika liberalne demokracije*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
22. Thorley, John. 1998. *Atenska demokracija*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
23. Valdez, Jorge M. 2001. *Deliberative Democracy: Political Legitimacy and Self-Determination in Multicultural Societies*. Colorado in Oxford: Westview Press.
24. Young, Iris Marion. 1997. Difference as a Resource for Democratic Communication. V *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, ur. James Bohman in William Rehg, 383-406. Cambridge: MIT Press.
25. Zajc, Drago. 2004. *Razvoj parlamentarizma: Funkcije sodobnih parlamentov*. Ljubljana: Založba FDV.